Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 115 (11012) | 1979 чылдың май 18, пятница | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 2 кеп.

ЭШ И. БРОЗ ТИТОНУҢ СОВЕТ ЭВИЛЕЛИНДЕ КЕЛГЕНИ

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң болгаш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң чалаанын ёзугаар Югославия Социалистиг Федеративтиг Республиканың Президентизи, Югославияның Коммунистер Эвилелиниң Даргазы И. Броз Тито найыралдың аян-чоруун кылып база түр дыштаныры-биле май 16-да Совет Эвилелинде келген.

И. Броз Титону ЮКЭ ТК-ның Президиумунуң кежигүнү С. Доланц, ЮСФР-ниң Даштыкы херектер талазы-биле эвилел секретары И. Врховец, албанның өске-даа кижилери үдеп чоруур.

ЮСФР-ниң болгаш ССРЭ-ниң күрүне туктары-биле шимээн Внуково аэродромунга И. Броз Титону болгаш ону үдеп чоруур кижилерни СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежнев, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри А. А. Громыко, СЭКП ТК-ның секретары К. В. Русаков, албанның өске-даа кижилери барып уткаан.

Уткукчуларның аразынга ЮСФР-ниң ССРЭ-де элчини М. Орландич болгаш элчин черниң дипломаттыг ажылдакчылары турган.

(СЭТА).

Л. И. БРЕЖНЕВ БИЛЕ И. БРОЗ ТИТОНУҢ УЖУРАЖЫЫШКЫНЫ

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтиң болгаш ЮСФР-ниң Президентизи, ЮКЭ-ниң Даргазы И. Броз Титонуң аразында чугаалажыышкыннар май 17-де Кремльде эгелээн, ында совет таладан СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри А. А. Громыко, СЭКП ТК-ның секретары К. В. Русаков; югослав таладан ЮКЭ ТК-ның Президиумунуң кежигүнү С. Доланц, ЮСФР-ниң Даштыкы херектер талазы-биле эвилел секретары И. Врховец киржип турар.

Л. И. Брежнев биле И. Броз Тито олар Совет Эвилелиниң болгаш ЮСФР-ниң иштики хөгжүлдезиниң дугайында информация солушкан, СЭКП-ниң XXV съездизиниң болгаш ЮКЭ-ниң XI съездизиниң шиитпирлерин күүседиринге чедип алдынган кол түңнелдерни тодарадып көрген.

Делегейниң кол айтырыгларының дугайты талалар боттарының бодалдарын тайылбырлап, делегейниң дүшкүүрлүг чоруунуң чавырлыышкынының канчаар чоруп турарын, ооң оруунда моондактарның байдалын үнелеп, ол ышкаш чавырылдырыышкынны ханыладыр, ону бүгү талалыг болдурар төлээде, кылза чогуур базымнарга хамаарыштыр бодалдарын чугаалаан.

Л. И. Брежнев биле И. Броз Тито совет-югослав янзы-бүрү талалыг кады ажылдажылганың байдалынче болгаш ону хөгжүдериниң перспективаларынче онза кичээнгейни салганнар.

Л. И. Брежнев биле И. Броз Титонуң аразынга беседа найыралдыг, ажык байдалга боор эрткен.

Ол ышкаш чугаалажыышкыннарда киржип турарлар —совет таладан: СЭКП ТК-ның килдис эргелекчизи Л. М. Замятин, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министриниң бирги оралакчызы Б. Ф. Мальцев, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарының дузалакчызы А. И. Блатов, ССРЭ-ниң ЮСФР-де элчини Н. Н. Родионов, СЭКП ТК-ның килдис эргелекчизиниң оралакчызы Г. А. Киселев, СЭКП ТК-ның килдизиниң консультантылар бөлүүнүң удуртукчузу Н. В. Шишлин, ССРЭ-ниң ДХМ-ниң килдис эргелекчизи В. Ф. Грубяков.

— югослав таладан: ЮСФР-ниң ССРЭ-де элчини М. Орландич, ЮСФР-ниң Президентизиниң кабинет эргелекчизи Б. Бадурина, Даштыкы херектер талазы-биле эвилел секретарының оралакчызы М. Вереш, ЮСФР-ниң Президентизиниң чөвүлекчилери Б. Мандич болгаш М. Максич, ЮКЭ ТК-ның Бүүсекчи секретарының оралакчызы В. Мильшевич.

Чугаалажыышкыннарны үргүлчүлээр.

(СЭТА).

ТАРЫЛГАНЫҢ ШИИТПИРЛИГ ҮЕЗИ

Көдээниң бүгү ажыл-ишчилери онгу беш чылдың даалгаларын чедиишкинниг күүседир, СЭКП Төп Комитединиң июль (1978 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш улуг күженишкинниг ажылдап турар. Көдээ ажыл-агый продукциязының бүгү хевирлерин бүдүрер болгаш белеткээрин улам көвүдедир, бо чылдагы социалистиг хүлээлгелерни күүседир дээш чарыш кайда-даа калбарган.

Амгы хүннерде эң-не кол сорулга болза, часкы тарылганы кыска хуусаада, бедик шынарлыг чорудары болур. Күскү дүжүттүң салым-чолу, элбекшили тарылганы шынарлыг чорутканындан кол хамааржыр.

Мооң мурнунда чылдарда тарылганы эрте эгелеп турганындан хову-шөлдерге чаштырган үрезиннер хатка, доңатка алзып, чайгы каңдаашкынны сававаска безин, дүжүт ынай болуп турган. Ону барымдаалааш, бо чылын тарылганы чылыгның дүжерин, хөрзүннүң эки эририн манап тургаш, мурнукузундан орай эгелээрин шиитпирлээн. Ынчангаш чылыг хүннерниң келгени-биле майның баштайгы он хонуунда чазын чажар культураларның чаштырылгазын эгелээн. Май 16-да медээ ёзугаар, 349864 гектар черге үрезин чаштырарының планын республика 23,9 хуу күүседип, 84 муң гектарга чаштырган. Ооң иштинде тараа болгаш тараа-бобы культураларны 79826 гектарга чаштырган, ол планның 32,7 хуузу. Моон алгаш көөрге, кылыр ажылдар ам-даа дыка хөй. Ынчангаш ажылдың темпизин улам-на дүргедедип, тарылга планын ыяап-ла күүседирин хандырары ажыл-агыйлар удуртукчуларының, специалистерниң, көдээ ажыл-агый органнарының чугула хүлээлгези. А механизатор, тараажы бүрүзү күженишкинин каш катап улгаттырып, техниканы эң бүдүрүкчүлүг ажыглаарын, хөрзүннү шынарлыг белеткээрин, тарылганың бүгү ажылдарын кыска хуусаада бедик агротехниктиг деңнелге чорударын чедип алыр ужурлуг.

Бо хүннерде чер-черде часкы тарылганың ээзи шуудап турарын дараазында саннардан көрүп болур. Бии-Хем районнуң ажыл-агыйлары 35973 гектарга үрезин чаштырар планын 40,2 хуу күүседип, 14466 гектарга чаштырган. Эрзин районнуң тараажылары чаштырылга планын 29,4 хуу, Өвүрнүү—27,6 хуу, Тес-Хемниң—23,3 хуу күүседип алганнар. Ол районнарның ажыл-ишчилери тараа, тараа-бобы болгаш кызыл-тас чаштырарының планнарын база-ла чедиишкинниг күүседип турарлар.

Республиканың ажыл-агыйларында часкы тарылгада эрес-шудургу күш-ажылдың үлегер-чижээн көргүзүп турарлар эвээш эвес. Бии-Хем районда «Кызыл тараачын» совхозтуң тараажылары хову ажылдарынга ипатовчуларның мурнакчы арга-дуржулгазын билдилиг ажыглап, ажылдың бүдүрүкчүлүүн улгаттырар, тарылганы бедик агротехниктиг деңнелге чорудар дээш чарышты калбарткан. Дайынның болгаш күш-ажылдың хоочуну С. Чекулаевтиң удуртканы ийиги хову-трактор комплекизиниң механизаторлары чарыштың мурнуку одуруунда чоруп турар. Олар часкы шык базырыышкынын, хөрзүннү чаштырылгага белеткээрин болгаш чаштырар ажылдарны баштайгы хүннерден эгелээш дүрген темпилиг, бедик шынарлыг чорудуп келгеннер. Оларның сорук кииирикчи кыйгырыы: часкы тарылгага чаңгыс-даа шакты халас эрттирбес! Мурнакчыларның хей-аът кииирикчи үлегер-чижээ хову-шөлдерге хожудап турарлар чок ажылдаар дээш калбарган социалистиг чарышка идепкейлиг идигин берип турар.

Ооң-биле чергелештир барыын болгаш чамдык төп районнарның ажыл-агыйлары үрезин чаштырылгазынче орай киргенинден ажылының темпизи чер албайн турар. Чазын чажар бүгү культураларны чаштырарының планы Барыын-Хемчикте—5,8, Чөөн-Хемчикте—10,1, Улуг-Хемде—13,6, Кызыл районда—17,4, Таңдыда—19,2 хуу күүсеттинген. Мөңгүн-Тайга районнуң совхозтарында 287 гектарга чаштырар культураларны тарырын ам-даа эгелевээн, а Тожу районда 2688 гектарның орнунга 50 гектарда чаштырган, азы ол планның 1,9 хуузу.

Бо чылын республикага 136164 гектар черни удур аңдарар ужурлуг. Амгы үеде 76682 гектар черни аңдарган, азы планны 56,3 хуу күүсеткен. Тожу районнуң ажыл-агыйлары чер чардырар планын 95,1 хуу, Кызыл районнуу—84,9, Таңдыныы—70,4, Улуг-Хем биле Эрзинниң—69,3 база 69,2, Каа-Хемниң—65,2 хуу күүсеткилээн.

Бо ажылды хожудаашкынныг чорудуп турарлар база бар. Барыын-Хемчик районнуң ажыл-агыйлары часкы чер аңдарылгазын дөңгүп-ле 16,3 хуу чедирген. Бай-Тайга (21,4 хуу) болгаш Өвүр (24,3 хуу) районнар оон шоолуг-ла дээредевейн турар. Бо четпестерниң кол-ла чылдагааны ажылды чогуур деңнелге организастап, техниканы ийи ээлчегге, бүдүрүкчүлүг ажыглавайн турарында.

Чаагай дүжүттү өстүрүп алырының бир чугула магадылалы—өл-шык сиңирер часкы суггатты чогуур негелдеге дүүштүр чорудары. Май 16-ның медээзи-биле алырга, республикада 20667 гектар черни суггарган, ол планның 44,4 хуузу. (Эрткен чылын май 15-ке чедир 24429 гектар черни суггарып, планны 53,6 хуу күүседипкен турган). Частың орай дүшкени-биле тайга черлерде хар ооржум эрип, хемнер, хөлдерниң суу ам-даа элбевээн. Бо чорук өл-шык сиңирер суггатты шалыпкын чорударынга шаптыктап турар.

Ооң-биле кады чамдык черлерде, чижээ, Таңдыда ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг, «Революцияның чалбыыжы», Каа-Хемде «Ленинчи орук» совхозтарда болгаш өске-даа районнарның ажыл-агыйларында суггат ажылып организастап турарында улуг четпестер бар. Оларның бирээзи—суггатчыларны ийи ээлчегде ажылдатпайн турары. Ол ышкаш удуртур ажылдакчыларның, специалистерниң негелде чок, олутпай болгаш ажыл-херекчи эвес чоруундан бо ажыл багай чоруп турар. Чижээ, Каа-Хемде «Совет Тыва» совхозта 105 гектар черни суггарар инженерлиг система ооң суг сордурар станциязының дериг-херекселдериниң тоймаглаттынганындан каш чыл улаштыр ажылдавайн келген.

Тываның көдээ ишчилери бо чылын 257 муң тонна тарааны бүдүрер болгаш 65 муң тоннаны күрүнеге садарын. тараа культураларының бир гектардан 10,5 центнерден эвээш эвес, а суггаттыг черлерниң гектар бүрүзүнден 14 центнерден эвээш эвес дүжүдүн алырын хүлээнгеннер. Салдынган улуг сорулгаларны чедиишкинниг боттандырар төлээде, районнарның партия, совет, ажыл-агый органнары, совхозтарның удуртукчулары болгаш специалистери часкы тарылганың баштайгы хүннеринде илерээн четпестерни дарый чайладып, ажылдың бедик темпилиг, эки шынарлыг болуруун хандырары чугула. Күскү дүжүттүң элбекшили тарылганың шиитпирлиг хүннеринде тараажы бүрүзүнүң шынарлыг, кызымаккай ажылдаанындан кол хамааржыр дээрзин утпас ужурлуг.

СЭКП-НИҢ XXV СЪЕЗДИЗИНИҢ ШИИТПИРЛЕРИН — АМЫДЫРАЛГА!

Райондан медээлер

КЫЗЫЛ

Районнуң «Кара-Хаак» совхозта хой оолдаашкыны амгы үеде адакталган. Хойжу бригадаларның болгаш тус-тус малчыннарның аразында социалистиг чарыштың түңнели үнүп, мурнакчылар илереп турар.

Бо чылын мал төлүн чидириг чок алыр дээш совхозтуң хойжуларының аразында калбарган социалистиг чарышка тиилээн малчыннарның саны хөй. Оларга Кара-Сал Чүчүү, Ондар Дат-Хүрен, Николай Салчак, Чоолу Оруспай, Маныкай Көк-оол болгаш өскелер-даа хамааржыр. Бо хойжулар төрүүр чүс баш хойга онаштыр 92—100 баш хураганнарны камгалап алганнар. Чамдыктарының кодааннарында оолдаашкын ам-даа үргүлчүлевишаан.

Үстүнде адааныывыс хойжуларның бедик көргүзүглерлиг болганы чажыды — кышка эки белеткенгенинде боор турар. Олар баш удур чегчир санныг сигенни белеткеп, кургаг өдекти белүп, малын эки күш кирип алганындан хой бүрүзүнден хураганны алганнар. Олар келир кышка белеткелди амдыгаштан чорудуп, кыштаглар септелгезинче киргеннер. Чамдык малчыннар сиген кезер шөлдериниң суггарылгазынче хаара туттунган.

* * *

Мал семиртир «Сукпак» совхозтуң төвүнде ийи-ийи аал чурттаар 2 бажың бо хүннерде ажыглалга кирген. Ажыл-агыйның ишчилеринге чаа бажыңнарны Кызылдың № 62 көжүп чоруур механизастаттынган колоннаазының тудугжулары ажыглалга кирген.

Ол бажыңнарга шеверлел ажылдарын дуржулгалыг тудугжу Анна Черепанованың удурткан бригадазы шынарлыг чорудкан. Оларның кылган ажылын ол бажыңнарже көжүп кирген чурттакчылар «эки-дир» деп үнелээннер.

М. ТҮЛҮШ.

МЕЖЕГЕЙНИҢ ШӨЛДЕРИНДЕ

Межегейде ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозта, амгы хүннерде кызыл-тас чаштырылгазын кидин түлүк чорудуп, ажыл-агыйның техниказының бүгү күжүн ынаар мөөңнеп турар. Совхоз бо чылын бүгү-ле тараа культураларын 18003 гектарга тарыыр планныг. Ооң иштинде кызыл-тасты 10100 гектарга тарыыр планындан 5020 гектар шөлде чаштырган.

Ук совхозта 4 трактор-хову бригадалары бар. Ында 98 тракторлар ажылдап турар. Ооң иштинде күчүлүг К-700 дээр 16 трактор бар. Шуптугу бригадаларда кол культура кызыл-тас чаштырылгазынче улуг кичээнгейни угландырган.

Трактор-хову бригадаларының турлаглары багай эвес дериттинген. Хамыктың мурнунда столоваяларже улуг кичээнгейни салып турарын демдеглевес аргажок. Эът, сүт, сметана-биле үзүктел чок хандырып турар. Оон аңгыда чунар-бажыңнарны хүннүң-не изидип турар болгаш механизаторлар ажыл соонда чунгаш, арыг орун-дөжекке дыштанып удуур.

Бригадаларның төптеринде бригада кежигүннериниң кылган ажылын түңнеп көргүскүлээн көргүзүглер, тиилекчи мурнакчының адынга алдар кылдыр көдүрген кызыл туктар бар. Хүннүң мурнакчыларының тракторларында кызыл туккугаштарны быжыглап каан болду.

— Планын күүсетпейн турарлар бар бе?— деп айтырдывыс.

— Ындыглар бисте чок— деп, бригадирлер харыылаар болду. № 1 бригада (бригадири Н. И. Астахов) 5211 гектарга чаштырар планындан 1660 гектар шөлде кызыл-тасты чаштырган. Механизаторлар Доңгак Чылбак-оол, Иван Киштеев, Виктор Смолин олар хүнде 13 га черге чаштырар тургаш, 26 гектарга чаштырып, планын хүн бүрүде 200 хуу чедирип турар. Ол ышкаш аныяк механизатор 17 харлыг Олег Чылбак-оол адазындан чыда калбайн, хүн нормазын 150 хуудан кудулатпайн турар. № 2 бригада (бригадири В. Г. Редель) 4529 гектарга тараа культураларын чаштырар планындан 1400 гектар шөлге кызыл-тасты чаштырган. Аныяк механизаторлар А. Д. Вашарин, Ч. Кийко олар кайызы-даа 17 харлыг оолдар хүн нормазын 160—180 хуу чедир күүседип чаштырып турар. Үшкү болгаш дөрткү бригадаларда РСФСР-ниң алдарлыг механизатору Оюн Очур-оол болгаш Куулар Саяаты, 17 харлыг В. А. Астафьев, дөрткү бригададан В. Галкин, Н. Коротков, А. Пенчук олар хүн нормазын доктаамал ажыр күүседип турарлар.

Черниң шыгы үнмээнде чогуур өйүнде бүгү тараа культураларының чаштырылгазын амгы темпини кошкатпайн ажылдааш, майның 25-те доозар деп бедиткен социалистиг хүлээлге-биле совхозтуң бүгү механизаторлары ажылдап турар.

Чедиишкиннер-биле кады чамдык четпестер база бар. Тракторлар септелгезиниң шынары куду болган ужуруунда, олар ажылдың изиг түлүк үезинде үрели бээр. Оларны удур септээри дыка хөй үе-шакты негээрин билдиңир. Оон аңгыда механизатор кадрларының четпезиниң ужурунда К-700 тракторларының агрегаттарындан өскелерни чаңгыс ээлчег-биле ажылдап турар.

А. АРАПЧОР,
«Шынның» корр.

АЖЫЛ-ЧОРУДУЛГАНЫҢ ДАЙЫНЧЫ ПРОГРАММАЗЫ

«Идеологтуг, политика-кижизидилгелиг ажылды улам ыңай экижидер дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалын бистиң республиканың коммунистери, бүгү ажылчы чоннары изиг чүүлдүгзүнүүшкүн-биле, ажыл-чорудулганың дайынчы программазы кылдыр хүлээп алганнар. Бо чугула документиде ажылчы чоннарның коммунистиг кижизидилгезиниң херээнге партия организацияларының ажыл-чорудулгазының программазын тодараткан. Бо хүннерде партия организацияларының агитаторлары, политинформаторлары, лекторлары, илеткелчилери болгаш өске-даа активчилери күш-ажылчы коллективтерге СЭКП ТК-ның доктаалын таныштырып, ону амыдыралга боттандырар талазы-биле хемчеглерни ажылдап кылып турар.

ПЛАН ЁЗУГААР

Бистиң Карл Маркс аттыг совхозта партия, профэвилел, комсомол, хөй-нити организациялары чон ортузунга кижизидилге ажылынче доктаамал кичээнгейни салып турар. Чижээ, херээженнер чөвүлели (даргазы школа баштыкызы Т. Сат) бодунуң активинге даянгаш, агиткварталдарның ажылын идепкейжиткен. Чоннуң чурттап турар чериниң айы-биле солун ажыл-херектерни кылып, лекция, беседаларны организастап, культурлуг амыдырал-чуртталга, школа-биле харылзаа, уруг-дарыг кижизидилгези чергелиг айтырыгларны кичээнгейниң төвүнге тургускан.

Ылаңгыя хөй ажылын олар шефке алган. Малдың массалыг оолдаашкынының үезинде малчыннарже үнүүшкүннерни доктаамал кылып, биче эвес дузаны чедирип турар. Кварталдың чурттакчыларын тус-тус кодааннарга хуваагган. Олар субботада, дыштаныр хүннерде малчыннарже шефтээшкинни бо кыжын хөй удаа организастаан.

Апрельде № 2, 3, 6 кварталдарның чурттакчылары хойжуларже үнүүшкүн кылгаш, 5 кажааның көрженин коптарып, хураган кирер 3 кажааны чугайлаан, 2 печкаларны септеп, ыжын аштаан, бир кажааның кырын шыпкан. Шефке № 6 болгаш № 3 кварталдар организастыг киришкен.

Совхозта херээженнер чөвүлели, хөй-нити организациялары ындыг ажылды моон-даа соңгаар план ёзугаар организастаар.

«Идеологтуг, политика-кижизидилгелиг ажылды улам ыңай экижидер дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалы бодувуң ажылын улам хынамчалыг болгаш принципиалдыы-биле көөрүн, ооң дээштиин бедидерин бистен негеп турар. Бо дугайын совхозта партия болгаш хөй-нити организациялары хуралдарга чугаалажып эгелей берген.

А. ОНДАР.
Чөөн-Хемчик район.

УДУРТУЛГА БОЛДУРГАШ

Кызылда уругларның спорт школазының коллективи СЭКП Төп Комитединиң «Идеологтуг, политика-кижизидилгелиг ажылды улам ыңай экижидер дугайында» доктаалын улуг кичээнгей-биле таныжып, ону чүүлдүг деп көрүп, ажылга удуртулга болдурар чугула документ кылдыр хүлээп алган.

Партия ТК-ның ол доктаалында салган сорулгаларын амыдыралга херек кырында боттандырары-биле бодувустуң баазавысты, кылып болгу дег ажылывысты база катап хынамчалыг көрүп, ону улам экижидериниң арга-курлавырларын дилеп турар бис. Бистиң школавыста 300 ажыг өөреникчи хаара туттунган, олар колдуунда гимнастика болгаш баскетбол секцияларын эрттирип, маргылдааларны организастап турар. Ол биске эки түңнелди берген. Чоокта чаа болган волейбол маргылдааларынга кыстар командазы республика чемпионнары болганнар, а оолдар хоорайның бирги чери дээш болган маргылдаага бирги черни ээлээн.

Төп Комитеттиң доктаалында «...спортчу мергежилди бедидер, күш-культуржуларның болгаш спортчуларның ортузунга кижизидилге ажылын экижидер талазы-биле немелде хемчеглерни хүлээп алыр ужурлуг» дээрзин айыткан. Ону удуртулга болдургаш, бистер эрттирип турар маргылдааларывыстың, аңаа белеткелдеривистиң шынарын моон соңгаар доктаамал экижидерин планнаан бис.

В. ХОПРОВ,
Кызылда уругларның спорт школазының директору.

Кызылдың пассажирлер АТБ-зиниң септенчилериниң аразында калбарган социалистиг чарышка токарьлар цегиниң коллективи тиилекчи болуп келген. Мооң ажылчыннарының хөй кезии үр чыл ажылдаан дуржулгалыг токарьлар болур.

Оларның бирээзинге Степан Нефедович Копанев хамааржыр. Ол хүнде-ле ийи норманы күүседип турар. Онгу беш чылдың планнарын бүрүн күүсеткеннерниң бирээзинге база С. Копанев хамааржыр.

ЧУРУКТА: С. Н. Копанев.

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотозу.

ТАРАА ШӨЛДЕРИНДЕ

Часкы хову ажылдарының темпилерин чурттуң тараажылары улам бедидип турар. ССРЭ-ниң Төп статистика эргелелиниң дыңнатканын ёзугаар алырга, колхозтар болгаш совхозтар чазын чажар культураларны амгы үеге чедир 70 миллион 900 муң гектарны чаштырган. Ол — планның 45 хуузу-дур. Эрткен неделяда барык 24 миллион гектар шөлге тараа тараан.

Хову ажылдары чурттуң бүгү зоналарында түлүк. Дыка хөй культураларны тарырының хуусаалары капсырлажы берген. Ындыг байдалдарда хөй-хөй ажыл-агыйлар техниканы ийи ээлчегде ажыглай берген, механизаторлар бедик бүдүрүкчүлүг ажылдавышаан, агротехниктиг негелделерни тода сагып, часкы шөлдерге бүгү ажылдарның бедик шынарын чедип ап турар.

(СЭТА).

Суггаттыг черниң беримчези дээш

АТ-СУРАГЛЫГ СУГГАТЧЫ

Чөөн-Хемчик районнуң «Алдан-Маадыр» совхозунга чораш, ол ажыл-агыйның хоочун суггатчызы Алдын-оол Кыланмаевич Кызыл-оол-биле ужуражы бердим. Кижиминиң өөрүшкүлүү, омак-хөглүү хөлчок болду.

— Мындыг өөрүшкүлүг, ажыл-херээнер эки-ле чогуп, бүдүп турар-дыр аа?—деп, оон сонуургап айтырдым.

— Суг! Суг! Сарыг-суг келген!—дээш, суггатчы чазык-чаагай хүлүмзүрдү.—Ону халас аксып болбас.

— Ындыг харын, хөрзүн эрээн, суг сиңер апарган. Ынчангаш эртежик хөделгени дээре болгай аан. Часкы сугну кайы хире ажыгладың, Алдын-оол Кыланмаевич?

— Чугаалааш канчаар боор, ону шыдаар-ла шаавыс-биле ажыгладывыс. Ынчаар баш бурунгаар хөделбээн болзувусса, хоомай болур чыгыы турдувус—дээш, чиңгир көк дээрде дүъш чедип бар чыдар хүнче көрдү. Ооң соонда суур ындыында хөлбегер ногаан апар чыдар Хемчик арыынче бир көрдү.—Чаъс чагбас, хадыыр апарды. Ол тараажы улуска биске дүвүрээзин-дир. Чер, хөрзүн суксап, кадып эгелээр. Ам безин хүн карааның изиин көрүңерем.

— Чеже гектар черни суггарып алдыңар ынчаш?

— Биче-Кужур-Аксында 115 гектар тараа шөлүн бүзүреддиг кылдыр суггарып алдывыс.

Күш-ажылдың Кызыл Тук орденниң эдилекчизи коммунист Алдын-оол Кыланмаевич партияның XVII область конференциязының делегады боор чораан. Ынчан ооң бир гектардан-на 20 центнер дүжүттү бо чылын алыр мен деп бүзүреддии-биле чугаалап турганын сактып келдим. Коммунист кижи хоозун чүвени кайын чугаалаар. Оон сөглээн сөзү ажыл-хереэ-биле карышпас.

Алдын-оол Кызыл-оолдуң звенозунда аныяк суггатчылар В. Ооржак, Я. Моңгуш база улуг дуржулгалыг суггатчы К. Ондар олар бир демниг ажылдап турар. Эрткен чылын олар 115 га тараа шөлүнүң гектар бүрүзүнден 15 центнер дүжүттү алган. Хүлээлге алгаш, аразында чарыш салып ажылдааш, олар улам-на бедик көргүзүгнү чедип алырынче чүткүп турар.

— Суггатчы арга-дуржулганар дугайында чүнү чугаалап болур силер, Алдын-оол Кыланмаевич?—деп айтырарымга, ол боданган хевирлиг апарды.

— Мактанмас мен, онаашкан ажылымга бедик харыысалгалыг болурумну катап-катап хандыр бодап чоруур мен. Хол салдынып, менээргенип болбас. «Черни чемгерер болзуңза, ол сени чемгерер» деп чугааның утказы ханы. Суггатчы кижи черни хумагалыг ажыглаар ужурлуг. Тараа шөлүн суггарар-ла дээш, олче сугну кайы-хамаан чок аксып болбас. Суг хөрзүннү арылдыр шаап аппаар, ооң соонда сай, даш артарга оон кандыг дүжүт алырыл?

Тараа суггарары, суггаттыг черлерни долузу-биле ажыглаары база чаа техниканы аңаа шын эдилеп билири харыысалгалыг херек. Ол база тускай эртем-дир.

Алдын-оол Кыланмаевич Кызыл-оол ам он чеди чылдың дургузунда суггарыкчы болуп ажылдап, чыл санында-ла бедик дүжүттү өстүрүп ап келген дуржулгалыг тараажы.

— Бистиң совхозувус эрткен кандаашкынныг чылдарда суггаттыг черлерни долу ажыглаарынче кол кичээнгейни салган. Ынчангаш суггаттыг черлерден багай эвес дүжүттү алган. Сиген шөлдерин база суггарып турган. Тараа чаагай болурга, ооң саваны база хөй болур-дур. Ооң-биле мал чеминиң курлавырын тургузар болгай.

Коммунист кижи болгаш, Алдын-оол Кыланмаевич партияның XVII область конференциязының шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш, бодунуң удуртуп турар звенозунга тайылбыр ажылын хүн бүрү чорудуп, ону мурнунда турар сорулгалар-биле холбап турар.

Х. ОЙДАН-ООЛ.

Хожудап турарлар чок ажылдаар

МАТЕРИАЛ-ТЕХНИКТИГ ХАНДЫРЫЛГАНЫ САЙЗЫРАҢГАЙЖЫДАР

Амгы үеде бүгү совет улустуң күженишкинин партияның XXV съездизиниң болгаш СЭКП ТК-ның ооң соонда болгулаан Пленумнарының шиитпирлерин амыдыралга күүседиринче угланган. Ол төөгүлүг шиитпирлерниң амыдыралда боттанып турарының тодаргай чижээн бистиң экономикавыстың деңдески хөгжүлдезинден болгаш совет улустуң амыдырал-чуртталгазының улам чаагайжып турарындан көрүп болур. Өнгү беш чылдың эрткен үш чылдарында чоннуң кижи бүрүзүнге онааштыр боттуг орулга дыка өскени ооң база херечизи боор турар. Ону бистиң В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттан безин көрүп болур: ажылчыннарның ажыл төлевири 100,5, а албан-хаакчыларның — 103,7 хуу улгаткан.

Комбинатта септелге-механиктиг болгаш энергия цехтери дээн ышкаш мурнакчы коллективтер бар. Ол ышкаш А. А. Чакировтуң, А. И. Бойковуң экскаватор экипажтары, хөй чүък дажыглаар БелАЗ-540 автомобильдерниң 30 ажыг чолаачылары өнгү беш чылдың дөрткү чылының планныг даалгаларын чедишкинниг күүседип турарлар.

Партияның XXV съездизи улус ажыл-агыйынга дыка улуг ужур-дузалыг сорулганы салып, экономиканың бүгү адырларынга ажыктыг чорукту болгаш шынарны улам экижидерин айыткан. Ону чедип алырда, ниитилел бүдүрүлгезиниң бүгү участоктарынга планда айыттынган даалгаларны ыяап-ла күүседири, планнаашкынны сайзырaңгайжыдары, бүдүрүлгениң сагылга-чурумун быжыглаары эргежок чугула. Үлетпүр бүдүрүлге черлериниң күрүне планын күүседир талазы-биле организас-техниктиг ажылының кол кезээ — материал-техниктиг хандырылга болуру билдингир.

Бистиң комбинат 1979 чылда 18,75 миллион рубльдиң бараанныг продукциязын, ооң иштинде 125 муң тонна даг-дүгүн бүдүрүп үндүрер ужурлуг. Ол дээрге 1978 чылдыңдан 6 хуу хөй-дүр. Даг ажылдарының хемчээлин 13,6 миллион тонна чедирер болгаш ооң немелде өзүлдезин 1978 чылдыңның деңнелинден 11,5 хуу өстүрер ужурлуг. Ол бүгү-биле чергелештир белен продукцияны эде аттестаттаар ажылды база кылып чорудар.

Амгы үеде комбинатта чаа техника болгаш дериг-херекселдер тургузарының ажылы калбаа-биле чоруп турар. Чүгле ол талазы-биле ажылдарны кылыры-биле 960 муң рубльдиң капитал салыышкынын ажыглалга киирер, он-он аар конвейерлерни, кургадылганың шахта хевирлиг 2 суугузун, 2 технологтуг шугумну эде дерип тургузар болгаш ажыл-агый аргазы-биле 560 муң рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын кылыр.

Бо бүгү ажылдарны боттандырып чорудары-биле организас-техниктиг хемчеглерни алган, ол ажылдарның хуусааларын болгаш кылыр коллективтерин тодараткан. Ол ышкаш эргежок чугула материалдарны болгаш дериг-херекселдерни кажан, кайы хире хемчээлдиг бээриниң хуусаазын база доктааткан. Бо организас-техниктиг хемчеглерни күүседир чорук күрүне планының кол-кол көргүзүглерин ыяап-ла күүседип хандырар арганы бээр.

Үстүнде айыттынган сорулгаларны чедиишкинниг күүседиринге материал-техниктиг курлавырларны чогуур хуусаазында бээри, оларны шын хуваары улуг рольдуг. Чүге дээрге материал-техниктиг хандырылга планда көрдүнген даалгаларны күүседири-биле дорт холбаалыг боор, социалистиг бүдүрүлгени удуртурунуң эң чугула чүүлдериниң бирээзинге санадып турар.

Комбинаттың материал-техниктиг курлавырлар-биле хандырылгазы чыл келген тудумна улам улгадып турар: чүгле бо чылдың бүдүрүлге программазын күүседири-биле бистиң комбинат 4 миллион ажыг рубльдиң материал-техниктиг курлавырларын алыр ужурлуг. Ооң-биле кады дериг-херекселдерге 800 муң, материалдарга — 1 млн. 200 муң, оттулар чүүлге — 570 муң, нефть продуктуларынга болгаш кывар-чаар материалдарга —. 440 муң, транспортёр лентазынга — 560 муң рубльдиң материал-техниктиг хандырылгазын алыр.

Бистиң мурнувуста чугула сорулга — ол хире улуг хемчээлдиг дериг-херекселдерни алырының хуусааларын үспес, чөп ажыглаары боор турар. Чамдык дериг-херекселдерни эвээшти азы артыр чагыдар чорук бүдүрүлге чорудулгазынга шаптыктыг болуру билдингир. Дериг-херекселдерни чедир албаска чамдык техниктиг айтырыгларны шиитпирлээринге шаптыктаар, а артыкка алырга—санхөө талазы-биле ажылга салдарын чедирер апаар. Ол бүгүнү өөренип көргеш, комбинаттың техниктиг болгаш хандырылга албан черлери материал-техниктиг курлавырларны чагыдарын болгаш алырын шынгыы көрүп, бо талазы-биле перспективтиг планнаашкынны кылырынче шилчээн. Ол сорулга-биле даг-дүгүнүң талазы-биле Бүгү-эвилелдиң эртем-шинчилел болгаш төлевилел институду, Энергия—өңнүг металлдың Сибирь лабораториязы, Красноярскиниң өңнүг металлдар институду дээн ышкаш эртем албан черлери-биле номенклатураның кол-кол материал-техниктиг курлавырларын ажыглап, чарыгдаар талазы-биле норма-чижектерни ажылдап кылып турар. Кол чүүлдерге бисте чиг-эт, оттулар чүүлдер, электри энергиязы, улуг-улуг технологтуг херекселдерге магадылал кезектер, дамчыдыкчы ленталар, кывар-чаар материалдар дээн ышкаш чүүлдер хамааржыр. Ол бүгү чүүлдерни ажыглаарының лимит-карточкаларын тургузуп, санап-түңнээрин механизастаан болгаш чамдык заводтардан дериг-херекселдерни дорт алырының аргазынче шилчээн. Чүге дээрге, үш-дөрт чыл мурнунда комбинат оларның талазы-биле дыка бергедээшкинге таваржып турган. Ол ылаңгыя марганецтиг шуткулгага онза хамааржып турган. Бистер амгы үеде чылда-ла ону 1,5 муң тонна чедир ажыглап турар апарзывысса-даа, Ленинградтың болгаш Челябинскиниң заводтары ону четчири-биле чорудуп берип турар апарган. Комбинат сөөлгү чылдарда материал-техниктиг курлавырларны чүгле Абаканснабсбыттан болгаш Тываның материал-техниктиг хандырылга эргелелинден эвес, а дөрт-ла Красноярскиниң материал-техниктиг хандырылга эргелелинден ап турар. Ооң түңнелинде материалдарның орукка саадаар чоруу бүдүн чартык, ийи катап кызырылган.

Мооң мурнунда чылдарда материал-техниктиг хандырылганың чагыгларын ажыл-агый чылының эгезинде кылып турганы улуг четпестерниң бирээзи боор турган. Ынчангаш амгы үеде чагыгларны перспективтиг план ёзугаар кылыр апарган бис.

Бүдүрүлге чериниң материал-техниктиг хандырылгазын экижидериниң талазы-биле хемчеглерниң чедиишкинниг болуруң ап турар бүгү чүүлдерни чөп болгаш камныг ажыглап, эдилээри-биле холбаалыг. Өнгү беш чылдың эгезинден бээр кол-кол материалдыг курлавырларны ажыглаарын нормалап чижектээри-биле чергелештир материалдарны, артык кезектерни, оттулар чүүлдерни болгаш электри энергиязын чөп ажыглаар талазы-биле цехтерге болгаш участоктарга улуг ажылды кылып чоруткан.

Бөдүүн руда арыглаар цехте дериг-херекселдерниң үндүрүп турар чылының кускукышкы үелерде одалгага ажыглаанының түңнелинде бүсту ийи катап камнап алыр аргалыг болган. Амгы үеде транспортёр ленталарын септээр черни организастаан болгаш аар конвейерлерни септээриниң айтырыын чогуур үезинде шиитпирлээр болгаш чыл санында-ла 100 муң рубль ажыг улуг өртектиг лентаны камнап алыр аргалыг болган бис.

Материал-техниктиг хандырылга чери амгы үеде белен продукцияны чүс ажыг чагыкчыларже чорударының ажылын база кылып турар. Абазада баазадан даг-дүгүн чорударын шапкынчыдары-биле ында бодувустуң участогувусту тургускан бис.

Комбинаттың цехтеринге болгаш участоктарынга ростовчуларның хожудап турарлар чок ажылдаар талазы-биле дуржулгазын өөренип, нептередири-биле хандырылга болгаш саарылга албанының ажылын ханызы-биле анализтээр, бо талазы-биле ажылды бедик мергежилдиг, дуржулгалыг специалистерте дагзыр ужурга таварышкан бис. Ынчалза-даа материал-техниктиг хандырылгада болгаш продукция саарылгазында четпестер ам-даа бар. Ындыг четпестер коллективтиң бүдүрүлге ажылынга багай салдарын чедирип турары билдингир. Ылаңгыя транспортчулар бистен шын негелдени салып турар. Бисте чүък чүдүрүп, дүжүрер ажылдар саадап турар. Ол — хожудап турарлар чок ажылдаар талазы-биле ростовчуларның дуржулгазын комбинаттың бүгү цехтеринге ажыглаарынга кошкузу-биле шаптыктап турар. Бүдүрүлгениң материал-техниктиг хандырылгазы ол шимчээшкинниң деткип, нептерединге улуг рольдуун барымдаалааш, бистер бүдүрүлге коллективтери болгаш кижи бүрүзү боттарының арга-курлавырларын илередип, планныг даалгаларны хуусаадан эрте күүседир дээш чогаадыкчы ёзу-биле ажылдаарының хемчеглерин ап турар бис.

Д. СВАВИЛЬНЫЙ,
В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың кол инженери.

П. Ф. КРИВОНОС

КИЕВ. Бистиң чуртувуста Петр Федорович Кривоностуң адын эки билир. Баштайгы беш чылдарның үезинде Кривоносчу шимчээшкин деп адай берген чурттуң демир-орук транспортунга социалистиг чарыштың эгеленчизи ол болган. П. Кривоностуң бригадазы нормадан бүдүн чартык катап аар поездилерни башкарып, ооң дүргенин ийи катап улгаттырган.

Мурнакчы ажылдакчы депонуң слесарындан болгаш паровозтуң машинизинден Мурнуу-Барыын демир-оруктуң начальнигинге чедир алдарлыг орукту эрткен.

П. Ф. Кривонос—Украинаның компартиязының ТК-ның кежигүнү, УССР-ниң Дээди Совединиң депутады, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры.

ЧУРУКТА (солагай талазындан оң талазынче): Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры П. Ф. Кривонос, Киевтиң локомотив депозунуң машинист-инструктору, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Илларион Прокофьевич Ситников, 10-гу беш чылдың шалыпчылары электровоз машинизи Виктор Иванович Гуляс болгаш тепловоз машинизи Алексей Григорьевич Наденко олар.

Ю. МОСЕНЖНИКТИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

ХООЧУННАРДАН ҮЛЕГЕР АП...

Кызыл хоорайда дааранылга фабриказының кижиги каъдында чиик хеп даараар цех. Цехтиң оң талазында, чайгы шагда частып үнген өң-баазын чечек ышкаш, янзы-бүрү шокарлыг пөстер-биле долгандыр бүргеттирген чай-шелээн чок ажылдап олурар шупту-ла бир үениң аныяк кыстарын көргеш, кижиниң «Ах, чараштарын!» деп магадаксаазы кээр. Машиналар болгаш оваалаттына берген пөстер арызынга дааранықчы кыстарның чүгле алдын-сарыг, хилиң кара баштары көстүр. Көрүп турарга, айраңнаан чечектерни диргизип, олардан каас, чараш хеп даарап турар, төөл шагның хуулгаазын шевер кыстары-даа сагышка кирер. Бо цехте аныяк коммунист Т. И. Денисованың удурткан комсомолчу-аныяктар бригадазы ажылдап турар.

Бригадада бо хүннерде хоорайның профессионал-техниктиг училищезинден практика эрттирип кээп турар сургуулдар-биле катай 50 хире кижи бар.

Баштай бригадир-биле таныжа каапталл. Татьяна Ивановна Денисова ортумак школаны Кызылга 1968 чылда дооскаш, дааранылга комбинадынга ажылдай берген. Хөй чылдарда ажылдап келген дуржулгалыг хоочуннардан арга-сүмени ап турза-турза, Татьянаның ажылынга сонуургалы улам улгадып, шилип алган мергежилинге хандыкшылы күштелген. 1977 чылда ол Красноярскиниң технология техникумун бот-өөредилге-биле доосkan. Ниитизи-биле Татьяна Денисова он чыл иштинде дааранықчылавышаан, үш дугаар чыл бо бригаданы билдилиг удуртуп турар.

— Бригадавыс чыл, квартал, ай планнарын багай эвес күүседип турар. Хамык ужурсан, хуу чедип алырында эвес, а продукцияның шынары база ажылдың бүдүрүкчүлүү дээш кичээнгейлиг ажылдаарында. Дааранықчыларның нургулайы 4-5-тен хөй эвес чыл ажылдап турар аныяктар. Ол ышкаш практика эрттирип турар сургуулдар бар. Ындыг болганда оларны хөй-ниити ажылынга, боттывыныгыр уран чүүл бөлгүмүнге киириштирип турар бис. Ынчан бригада кежигүннериниң найыралы улам быжыгар. Демниигде күштүг дижир болгай. Бригадавыста республиканың барык район бүрүзүнден келген аныяк кыстар бар. Дуу Лидия Монгуш Таңдыдан, а бо Дина Монгуш—Чөөн-Хемчиктен келген. Олар аас-кежиктиг амыдыралдың күш-ажылчы делгем оруунче базымны чаа-ла эгелеп чоруурлар. Ынчангаш аныяктарга күш-ажылдың хоочуннары, бригадавыста дагдынықчылар Галина Холщина, Капитолина Селезнёва, Нина Голубцова ышкаштарның арга-сүмези, дуржулгазы улуг дузалыг-дыр—деп, Т. И. Денисова чугаалады.

Бригаданың эң аныяктарын ап көрээл. Лидия Конгар-ооловна Монгуш хоорайның профессионал-техниктиг училищезин үш чыл бурунгаар дооскаш, эр улустуң болгаш школачыларның хөйлеңнерин даарап турар бо бригадага ажылдап кирген. Лидия хүнде-ле 200 моюндурук даараар үлүүн 250 чедирип, бригаданың мурнакчыларының одуруунда кирген.

Чоокта чаа дааранылга фабриказының Хову-Аксында филиалының аныяк дааранықчылары-биле фабриканың чиик хеп даараар цегинин дааранықчыларының ортузунга организастаан конкурска бо бригададан Лидия Монгуш киришкеш, тиилекчи болган. Ол дээрге чүгле Лидияның чедиишкини эвес, а интернационалчы бригаданың бүгү кежигүннериниң аразында ниити чедиишкини-дир.

Чөөн-Хемчик районда Карл Маркс аттыг совхозтан келген Дина Монгуш мынча деп чугаалап турар:

,— Хоорайның профессионал-техниктиг училищезин дооскаш, мында ажылдаа-ла чаа чыл чедип бар чор мен. Бодум ышкаш аныяктар аразынга ажылдаары меңээ өөрүнчүг-дүр. Мастеривис Татьяна Ивановнаның болгаш дагдынықчыларывыстың хүн бүрү арга-сүмези чүгле ажылышке эвес, а кижиниң хууда амыдыралынга дыка дузалыг боор-дур. Бети дээрге көдээден келген кижиге сөс-домакка-даа өөренип алырда эптиг-даа...

Лидия Монгуштуң-даа, Динаның-даа бодап, чугаалап турары кончуг шын. Хол иштин бут чандыр баспас дижир. Бригадада дуржулгалыг эштерниң күш-ажылчы болгаш амыдыралчы үлегер-чижээ болгаш интернационалчы найырал эки салдарлыг болуп турар-дыр.

В. САТ.

ШЫНГА ХАРЫЫ

«ИДЕГЭЭР АПААР»

Мындыг ат-биле 1979 чылдың апрель 10-да үнген «Шын» солунга С. Тамбаның корреспонденциязы парлаттынган. Ук чүүл Каа-Хем районда «Енисей» совхозтуң сүт-бараан фермазында мал чеми үзүлген, ферма коллективиниң ажылы баксыраан деп бижээн редакцияга келген чагааның изи-биле бижиттинген.

Фермада күш-ажылдың сагылга-чуруму четпес, ылаңгыя арагалаар чорук удаа-дараа боор турар деп авторнуң дыңнатканы бадыткаттынган.

«Енисей» совхозта партком секретары Н. Ершовтуң редакцияга дыңнатканы болза, солунга үнген корреспонденцияны ферма коллективиниң хуралынга чугаалашкан. Ферманың чамдык ажылдакчыларының талазындан корум-чурум үрей бээр чоруктар турганың аңаа буруу шапкан, ам ферма коллективинде корум-чурум үрээр чорук чайлаттынган.

Автономнуг областардан болгаш округтардан

ТЫВЫШТЫҢ ТЕМПИЛЕРИ ДҮРГЕДЕВИШААН

Май мурнунуң күш-ажылчы ээлчээнге бедик темпилерни чедип алган Варьеган эгелелиниң нефтижилери нефть тывыжын улам дүргедедип турар. Автономнуг округтуң соңгу талазында нефтилиг черлерде ажылдап турар бо мурнакчы коллектив хонук санында-ла эрткен чылдың бо үезиндээзинден ийи бүдүн болгаш чартык катап хөй нефтини тып турар. Чыл эгезинден бээр чээрби муң тонна хире «кара алдынны» пландан ажыр берген.

Чер үттекчилериниң, суургалар эптекчилериниң болгаш тудугжуларның идегелдиг ажылы—тывышчыларның чедиишкининиң магадылалы. Чер үттээриниң мастери Н. Казачковтуң бригадазы социалистиг чарышта тергиидеп турар. Таманьның чер үттекчилериниң баштайгылары-биле кады ол бригада беш чылдың дөрт чылдарының планын күүседипкен.

В. ЖИЛЯКОВ.
Ханты-Мансийск.

«ОЛЕНОВОД» ПАНСИОНАТ

Уралдың кайгамчык чараш поляр дагларының эдээнде чаа пансионат тудуу доозулган. Ямал-Ненец автономнуг округтуң ивижилери, балыкчылары болгаш аңчылары аңаа дыштанырлар. Ону «Оленовод» деп адаан. Дыштаныкчылар солун походтарга, аян-чоруктарга киржип болурлар: түс черниң хөлдери болгаш хемнери аажок балыктыг. долгандыр турар арга-арыгларында кат, мөөгү арбын. «Оленовод»—Тундраның ажыл-ишчилеринге оларның шефчизи «Главтюменьнефтегазстройнуң» белээ.

А. ОМЕЛЬЧУК.
Салехард.

ТУРИСЧИ МАРШРУТТАР БЕЛДИРИНДЕ

Карачаево-Черкес автономнуг областа эң улуг «Теберда» деп туристер баазазында чаа хөй каъттыг аалчылар бажыңы—шинчилиг улуг корпус баштайгы аалчыларны хүлээп алган. Соңгу Кавказтың меңгилериниң девискээринге дыштаныры-биле чурттуң бүгү булуңнарындан чыл бүрүде 20 муң хире кижи чедип кээп турар. «Теберданы» чаартыры доозулган соонда амгызындан ийи катап хөй аян-чорукчуларны хүлээп ап болур.

Автономнуг областа дыштанылганың өске-даа баазалары калбартынып, чаагайжыттынып турар. Чижээ, Домбайда аажок бедик «Аманауз» гостиница туттунуп турар. Чурумалдыг Архызтың ийлери дагга хаактаарлар чыглып, доктаар комплекс тудар чер кылдыр шилип алдынган, ооң херген оруунуң ниити узуну 28 километр болур.

Н. СТЯЖКИН.
Теберда.

«ХОВУ ЧАҢГЫЗЫ» ЧУГААЛАП ТУР

«Талын суурну» («Хову чаңгызы») чугаалап тур: «Партияның XXII съездизи аттыг колхозтуң болгаш Цокто-Хангил суурнуң чаа медээлерин дыңнаңар...»

Хөй-ниитичи эгелээшкин-биле тургустунган колхозтуң радиосолуну среда санында дүъштеки чем чапсарының үезинде бодунуң дамчыдылгазын ынчаар эгелээр. Ооң ажылдаарынга ажыглаары-биле репортёр магнитофоннарын болгаш өске-даа дериглерни тып садып алган. Ооң редакциязын инженер-механик Б. Дармаев удуртуп турар. Округтуң болгаш колхозтуң амыдыралының дугайында база социалистиг чарыштың канчаар чоруп турарының дугайында материалдарны белеткээринге агитаторлар, лекторлар, көдээ ажыл-агыйның тускай эртемниглери, башкылар, медицина ажылдакчылары киржип турар.

Л. ФАДЕЕВ.
Агинское.

ЫР-ШООР КУТТУЛУП ТУРАР

Биробиджанда чаа чогаадыкчы коллектив—ниити ыр бөлүү тургустунган. Ооң репертуарында—делегейниң улустарының аңгы-аңгы дылдарының кырында чаңгыланып турар классиктиг болгаш амгы үениң чогаалдары.

Хөй кижи ырлаарынга таарыштыртынган элээн хөй ырларны Биробиджанның скрипачылар ансамблиниң үделгези-биле күүседип турар. Янзы-бүрү мергежилдиг болгаш назы-харлыг алдан ажыг кижини ырыга ынакшыл каттыштырган.

— Ыры бөлүүнүң планында заводтарның болгаш көдээниң клубтарынга, ажылчыннар болгаш студентилер чурттап турар черлерге концерттер-биле аалдап чедери көрдүнген деп, бөлүктүң башкарыкчызы В. Молодцов чугаалаан.

М. ХАНУХ,
СЭТА-ның корр.
Биробиджан.

АКЫ-ДУҢМАЛЫШКЫ ДУЗАЛАМЧЫ

Массалыг күш-культура шимчээшкининиң хөгжүдеринге социалистиг Вьетнамга доктаамал дузаламчыны Совет Эвилели көргүзүп турар. Москваның, Ленинградтың болгаш ССРЭ-ниң өске-даа хоорайларының дээди өөредилге черлеринге хөй санныг бедик мергежилдиг специалистерни белеткээн. Олар боттарының байлак билиглерин төрээн чуртунда чедиишкиннии-биле херек кырында ажыглап турар. ВСР-ниң эң дээре футбол болгаш волейбол командалары-биле үр үениң дургузунда совет тренерлер ажылдап келген. Чижээлээрге, мурнунда дуржулгалыг совет футболист В. Бубукин Вьетнамга улуг сурагжыг болу берген. Кыска хуусааның дургузунда Вьетнамның Улус армиязының спорт клувунуң командазын чемпион кылдыр ол белеткепкен турган.

1980 чылда Москвага болур олимпий оюннарынга белеткел амгы үеде Вьетнамда калбарган. Олимпий беш дээрбектерниң демдээ-биле эртип турар бо чылда спорттуң янзы-бүрү хевирлериниң талазы-биле Вьетнамның элээн каш шилиндек командалары Совет Эвилелинде совет спортчулар-биле кады тренировка эрттирип турарлар. Вьетнамның олимпий оюннарынга шилиндек командазының составынга кирер дээш республиканың муң-муң эң дээре атлеттери маргыжып турар.

ССРЭ-ниң Спорткомитеди биле ВСР-ниң Күш-культура болгаш спорт херекселдериниң талазы-биле күрүне эргелелиниң аразында акы-дуңмалышкы кады ажылдажылганың харылзаалары доктаамал калбарып турар.

В. ХРЕКОВ,
СЭТА-ның корр.
Ханой.

КЫЛБАЗЫ ЧОК

Көк-оол — аныяк салгалдың төлээзи. Ооң кылып чоруур ажыл-хүлээлгези — чоннуң культурлуг дыштанылгазын хандырары, тодаргайлаарга, күш-ажылчы хүнүнүң соонда чонга кинофильмнерни чарлаан шагында шынарлыг көргүзери болур. Кино механиги хүлээлгезин Көк-оол Кужугет ам он беш чыл күүседип келген. Кым кандыг ажылга ынак, чүткүлдүг болдур, ол ону эки кылыр.

1964 чылда он классты дооскаш, хөй-даа боданмайн кино механигиниң мергежилин чедип алыр күзелин илереткеш, Кызылга кино механигиниң курузунга кирип алган. Совет киноның төөгүзүн, техниктиг хөгжүлдезин ол хандыкшылдыг өөренген. Өөредилгеге сундулуун, техникага хандыкшылдыын ол көргүзүп, курсту эки демдектерлиг доосkan.

Өөредилгени дооскаш, төрээн чери «Барлык» совхозтуң Культура бажыңынга кино механиктеп ажылдаары-биле чедип келген. Кандыг-даа ажылда белен чүве кайда боор, баштайгы бергелерге таварышкылаан. Кино үндүрүп турда, экранга кижилер дедир баштаны-даа бээр, плёнка-даа үстү бээр. Ынчан көрүкчүлерниң талазындан химиренир, хыйланыр чоруктар тургулаар. «Бо-даа шоолуг эвес механик-тир, чүзүнге өөренип чораан оол боор» дижирлер бар. Чогум-на ооң ужурундан кино көөр кижилерниң саны кызырлыр, чамдыкта залга көрүкчүлерниң эвээжи кончуг болгулаар. Ол бүгүнү кино механиги ажылының практиказындан көрүп келген. Ынчалзажок ажылда арга-ла бар. Бир хүн эвээш, бир хүн хөй кижи чыглып кээр. Көк-оол Хурумдаевич ооң чылдагаанын өөренип көрген.

Кино эгелээр мурнуу чарыында ук фильмниң утказын көрүкчүлерге хөй үе-шак чарыгдавайн, допчузу-биле тайылбырлап бээр апарган. Кино үндүрүп тура техниктиг кезээнче кол кичээнгейин салыр болу берген.

«Культура - чырыдыышкын ажылдакчызы — ол болза, чүнүң-даа мурнунда, идеологтуг ажылдакчы болур. Ол рольду чедиишкинниг күүседир төлээде, аңаа марксисчи-ленинчи эки белеткел, политиктиг калбак эртем, педагогиканы, психологияны билири болгаш кол профессиязы болур уран, чечен культураны нептередир ужурлуг» деп, культура ажылдакчыларының Бүгү-эвилел чөвүлел хуралының киржикчилеринге байыр чедиишкининге эш Леонид Ильич Брежнев бижээн. Бо одуругну номчааш, аныяк коммунист Көк-оол Хурумдаевич бодунуң ажылының харысалгалыын, кол-ла чүве чүгле план күүселдези эвес, харын дээштиг, шынарлыг бараан болурунда деп чүвени ол билип чоруур.

Часкы тарылга, күскү ажаалда, мал чеминиң белеткели, хой кыргылдазы ышкаш сезоннуг ажылдар үезинде фермаларны, бригадаларны, хову турлагларын кезипри чаңчыл апарган. Чамдыкта төп салбырның «Аян» агитбригадазы-биле каттыжып алгаш ажылдап турар.

— Бистиң ажылывыста база бир чугула чүве — эки чарлал азарындан аңгыда, аас-биле тайылбыр ажылын чорудары, көдээ ажыл-агый темазынга, ылаңгыя дуржулга нептередир документалдыг фильмнерни хөйнү көргүзерин кызыдып турар бис — деп, аныяк коммунист түңнелинде чугаалады.

Кино механиги Көк-оол Хурумдаевич Кужугеттиң онаашкан ажыл-ижин ак сеткилдиг күүседип, хөй-ниитиниң херээнге идепкейлиг киржип турарын барымдаалааш, Ленинчи юбилей медалы, хүндүлел бижиктер-биле шаңнаан.

Көк-оол Кужугет — чүгле киномеханиги эвес, ол электрик, машина, мотоцикл-даа башкарып, мунуп билир, радиола, приёмник-даа септээр, бухгалтерлеп-даа билир — кылбазы чок кижи.

Д. ЕНДАН.

МОЛДАВ ССР. Бурунгу Кишинев чыл келген тудум аныяксып турар. Республиканың найысылалында чуртталга бажыңнарының тудуунуң улуг программазын боттандырып чорудуп турар. Хоорайның бажыңнары бедээн: 20 каът бажыңнар калбак кудумчуларны болгаш проспектилерни каастай берген, оларны чаагайжыдып турар. Өнгү беш чылдың дургузунда 14 муң өг-бүлелер чаа бажыңнарже көжүп кирген. Бо чылын 300 муң дөрбелчин метр чуртталга бажыңнарын ажыглалга киирер. Ол болза эрткен чылдыңдан 75 муң дөрбелчин метрге хөй.

ЧУРУКТА: республиканың найысылалының Советский районну. Ында 150 муң ажыг кижи чурттап турар.

А. СИМАНОВСКИЙНИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

КАМГАЛААР, КӨВҮДЕДИР

«ССРЭ хамаатызы социалистиг өнчүнү камнап, камгалаар болгаш быжыглаар хүлээлгелиг. Күрүнениң болгаш хөй-ниити организацияларының эт-хөреңгизин самчыгдаар болгаш төтчеглээр чоруктарга удур демисежири, чоннуң байлаанга камныг болуру—ССРЭ хамаатызының хүлээлгези. Социалистиг өнчүже халдаан кижилерни хоойлу ёзугаар шиидер» деп ССРЭ Конституциязында бижиттинген. Улуг Октябрь тиилээн соонда кыска үениң иштинде бистиң калбак, делгем улуг чурттувустуң эрткен оруунуң түңнели — чурттуң улуг индустриалдыг күрүне боор сайзырааны болур. «Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң 50 чыл оюнуң дугайында» илеткелинге СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежнев чүгле 1940 чылдан 1972 чылга чедир ССРЭ-ниң продукция бүдүрери 14 катап өскенин, амгы үеде Совет Эвилелиниң бүдүрүлгелери бир ай иштинде 1940 чылдың дургузунда бүдүрүп турган продукциядан хөйү бүдүрүп турарын» демдеглээн.

ССРЭ-ниң экономиказының быжыгып сайзырааны-биле чергелештир, чоннуң амыдырал-чуртталгазының деңнели аажок өскен. 1940 чыл-биле деңнээрге, чоннуң орулгазы 4 катап, бараан саарылгазы 7 катап өскен. Чуртта эмчилерниң саны 4,7 катап ортумак болгаш дээди эртем чедип алган хамаатыларның саны 6,5 катап өскенин Л. И. Брежнев база онзалап демдеглээн.

ССРЭ-ниң экономиктиг үндезининиң социалистиг ажыл-агыйының системазы болгаш бүдүрүлгениң чепсек-херекселдериниң социалистиг өнчү боор турарын ССРЭ Конституциязында айыткан. Ол өнчү-хөреңгиге күрүнениң колхоз-кооператив болгаш өске-даа хөй-ниити организацияларының өнчүзү хамааржыр. Социалистиг өнчүнүң эң-не бедик болгаш кол хевиринге күрүнениң өнчү-хөреңгизи хамааржыр.

Күрүнениң өнчү-хөреңгизиниң кол адырларынга чер, ооң казар байлактары, суг, арга-ыяш, фабрика, заводтар, шахта, рудниктер, демир-оруксуг болгаш агаар автотранспорттары, банкылар, харылзаа херекселдери, совхозтар, коммунал ажыл-агый черлери, кол чуртталга фондулары хамааржыр. Социалистиг өнчү-хөреңги бүгү чоннуң болур болгаш чоннуң холунда турар, социалистиг бүдүрүлгениң баазазы болур дээрзин Конституцияда быжыглаан.

Улус ажыл-агыйының болгаш культураның янзы-бүрү адырларында ажылдап турар хамаатылар социалистиг өнчү-хөреңгиниң өзүй, көвүдээринге улуг идигни бээр ужурлуглар. Ооң-биле чергелештир кижи бүрүзү социалистиг өнчү-хөреңгиниң ачы-дузазын ап турар. Чижээ, халас эмчи дузазы, халас өөредилге, бичии ажы-төлдү азырап, ажаарынга материалдыг дузаны алыры, төлевирлиг шөлээ, пенсия болгаш пособие, оон-даа өске.

Күрүне өнчүзүнүң эң-не кол черин чер, ооң казар байлактары, суг болгаш арга-ыяш ээлеп турар. Олар чүгле күрүнениң өнчү-хөреңгизи болур болгаш өске кандыг-даа колхоз, кооператив, хөй-ниити организацияларының база хамаатыларның өнчү-хөреңгизи боор кажан-даа шилчивес. Оларны күрүне чүгле ажыглаарлары-биле чөпшээреп берип турар болгаш ону алган кижилер, албан организация черлери, колхозтар, совхозтар шыңгыы камгалалды тургузуп, чөп ажыглаар хемчеглерни ап турар. Бойдустуң курлавырларын ажыглаарының чурумнарын тускай хоойлулар тодарадып турар. Чер дугайында хоойлуда черниң совет ниитилелдиң байлаа, көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң кол дөзү кылдыр айтып турар. Хоойлуда черниң янзы-бүрү категорияларын, чер ажыглакчыларының эрге, хүлээлгелерин, чер участоктарын хамаатыларга, организацияларга чөпшээреп бээрин, хоойлунуң чурумнарын үрээнинерге харысалга хемчеглерни көргүзерин тодаргай айыткан.

Ындыг турбуже бисте чер дугайында хоойлуларның негелделерин каржызы-биле үреп турар таварылгалар эвээш эвес. Чижээ, Кызыл хоорайда кварталдарга кандыг-даа чөпшээрел чокка, туразы-биле машина гараажтары тудар, тургузар таварылгалар кайы хөй. Бир эвес хоойлунуң шыңгыы негелделери-биле алыр болза, ындыг кижилерни күрүнениң черин туразы-биле ээлеп алганы дээш шыңгыы хемчеглерни хүлээдир ужурлуг. Оларның иштинде чамдык удуртур ажылдакчылар база бары чажыт эвес. Ынчангаш эрге-дужаал ажыглап алгаш, хоойлуга дүүшпес чүүлдер үүлгедиишкиннери-биле демиселди шыңгыы-биле чорудары амыдырал негеп турарын демдеглезе чогуур.

Суг дугайында хоойлуга суг курлавырларының ажык-дузазының дугайын улуу-биле демдеглеп турар. Күрүнениң чаңгыс аай суг фондузу хемнерни, суг камгалалдарын болгаш өске-даа ажык суг хөөлбектерин, минералдыг сугларны база буга сугларын, кудуктарны хаара тудуп, чаңгыс системаны тургузуп турар. Суг фондуларын арыг тудуп, эки ажыглаарын, сугнуң байлаан (балык-байлаңын) көвүдедип, шын ажыглаарын хоойлу база тодаргайлаан. Ындыг турбуже бисте бо талазы-биле хоойлу хажыдылгазы ам-даа бар. Суглар, хөлдерни хириктирип, шын эвес ажыглаар чүүлдер хөй. Чайгы үеде Енисейниң чамдык черлерин, ылангыя ыяш үлетпүр ажыл-агыйының, бирги эдиг-чазаар күш-ажыл колониязының бүдүрүлге черлериниң буруузу-биле хем эриктерин хөй чөвүрээлер, херек чок ыяш боктары-биле хирлендирип турары чажыт эвес.

Элээн каш хоойлужуткан актылар арга-ыяш камгалалының дугайында айтырыгларны дүрүмчүткен. Хоойлу ёзугаар ыяш кезер черлерни тускай доктаадып турар. Арга-ыяштың камгалал-хайгааралын, ооң сайзырадылгазын тускай ыяш ажыл-агый органнары чорудуп, күрүне контролюн боттандырып турар. Чамдык районнарда ыяш ажыл-агый зоналарын тургускан, ында ыяш кезерин шуут хоруп турар. Чөпшээрел чокка ыяш турарын болгаш ыяш кезер чорукту тускай кеземче чүүлү-биле харысалга хүлээдирин хоойлу көрүп турар.

Бойдустуң үнүштерин болгаш дириг амытаннарны камгалап хайгаараары күрүне органнарының кол сорулгазы болур. Үстүнде сайгарып көргенивис күрүнениң кол өнчү-хөреңгизинден аңгыда, күрүне өнчүзүнүң санынга оон-даа өске өнчүлер, херекселдер хамааржыр. Чижээ, хөй-хөй бүдүрүлге черлери, оларның бүдүрген бараанары, транспорт, харылзаа херекселдери болгаш өске-даа өртектиг чүүлдер күрүнениң өнчүзү болур.

Күрүне өнчү-хөреңгизиниң бир адырынга мал хамааржыр. Мал ажыл-агыйлыг республикаларда мал ажыл-агыйы, күрүнениң мал-маганы үк черниң алы республиканың, крайның, областың экономиказының кол адыры болурун демдеглээри чугула. Бо байдал бистиң Тыва АССР-ге чугула хамааржылгалыг. Ынчангаш ниитиниң малын төтчеглеп, самчыгдаар чоруктар-биле шыңгыы демиселди чорудары негеттинип турар. Ындыг-даа болза республикада бо байдал ам-даа куду деңнелде турарын демдеглээри чугула. Совхозтарда тургускан (оперативтиг) бөлүктер, постулар кошкак ажылдап турарлар. Хөй-ниити организацияларының бо талазы-биле аразында чоок харылзаа чок. Ажыл-агыйлар удуртукчулары материал-харысалгалыг кижилерниң ажылын кошкак контрольдап турар. Чамдык материал-харысалгалыг кижилер арагалап, ажылынга ээ-харысалга чок чоруун көргүзүп турарлар. Ооң түңнелинде мал-маган оорлаар, чидирер, бодунга шиңгээдир чоруктар саны кудулавайн турары чажыт эвес. Чүгле эрткен 1978 чылда республикада ниитизи-биле 821 баш бода, 6508 баш шээр мал база 333 чылгы малды оорга алзып, самчыгдалга таварышкан. Бо байдал Барыын-Хемчик, Чөөн-Хемчик, Өвүр районнарында хөй болуп турар.

Ниитиниң малының дудагдалы республиканың чамдык совхозтарында хөйү-биле нептерээн. Чижээ, Каа-Хем районнуң «Ленинчи орук» совхозунда (директору эш Усков) чүгле декабрь айда 80 баш шээр мал дудаан, а бо чылдың январь, февраль, март айларында 20 ажыг баш бода мал четпес болган. Эрткен чылда бода мал кадарчылары Биче-оол Кызыл-оол 10 баш, Моңгуш Чкалов 10 баш, Терекпен Орлапай 25 баш бода малды чидирип, совхозка 15263 рубль түңнүг когаралды чедиргеннер. Ынчалзажок ол кадарчылар ам-даа ажылдап турарлар. Совхозтуң удуртукчулары бо талазы-биле дээштиг хемчеглерни албайн турар.

Ажыл-агыйжы эвес чоруктар-биле демиселди күштелдирерин хоойлуларда көрүп турар. Совет хоойлу төтчеглекчилерге, самчыгдакчыларга кеземче болгаш негелде чурумнары-биле харысалгаларны хүлээндирип көрүп турар. Ындыг-даа болза онаашкан ажылынга харысалга чок, ажыл-агыйны организастаар талантызы чок кижилер ам-даа бар. Бистиң кол сорулгавыс болза, материал харысалгалыг кижилер-биле кижизидилге ажылын бедик деңнелге чорудуп, социалистиг өнчүнүң ужур-дузазын билдингири-биле тайылбырлап, көргүзери болур.

Социалистиг өнчү-хөреңгини карак огу дег камгалап, кадагалаары бистиң чурттувустуң хамаатызы бүрүзүнүң ыдыктыг хүлээлгези болур. Социалистиг өнчүнүң кандыг-даа хевирлериниң төтчеглекчилери, самчыгдакчылары-биле демиселди күштелдирери ындыг чоруктарны кым-даа аңаа көрүп эртпес ужурлуг.

А. ООРЖАК,

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң юрисконсультантызы.

Бүгү-ниити тайбыңның эрге-ажыктарынга

Нейтроннуг бомбаны бүдүреринден бот-боттарының ойталаарының дугайында чогуур күрүнелерниң дугуржулганы чедип алырының дугайында совет санал тайбың дугайында сагыш салыышкын-биле долдунган. Ол чорук улустарның күзелинге дүүшкен. Тайбыңны быжыглаарынче, боо-чепсекти эндере бүдүрерин соксадырынче угланган бистиң партиявыстың даштыкы политика талазы-биле ленинчи угланыышкынын совет кижилер долузу-биле деткип турар.

—Бистиң бүдүрүлгевистиң ажыл-ишчилери Венага дээди деңнелге болур совет-америк ужуражыышкын дугайында дыңнадыгны сеткил ханыышкын-биле уткаан. АКШ-тың милитаристчи бөлүктери, ол чурттуң шериг-үлетпүр комплекизи-биле сырый холбашкан политиктиг чамдык ажылдакчылары чавырлыышкынга шаптыктаарын оралдажып, дүшкүүрлүг чорукту күштелдирип турарлар. Олар боо-чепсекти эндере бүдүрерин уламчылаар, ядролуг чепсектиң араатанзыг хевири — нейтроннуг бомбаны бүдүрерин негеп турарлар. Тайбыңга ынакшылдыг бүгү хөй-ниити-биле кады совет кижилер миллионнарның салым-чолун тооп көрбес деп турарларның чигзенишкиннеринге удурланып турарлар—деп, Москваның П. П. Щербаков аттыг торгу комбинадының пос-таалыкчызы В. Ефимова медеглээн.

Эрткен дайынның бүгү халаптарын чурттап эрткен улуг салгалдың төлээлекчилери бистер бистиң салгалывыстың болгаш келир үениң салгалдарының тайбың дээрниң адаанга чурттаарын күзеп турар бис. Пентагонның албадаашкыны-биле АКШ-та «нейтроннуг бомбаның кол кезектерин» бүдүрүп эгелээриниң дугайында шиитпирни хүлээп алган. «Дайынзырактар» оларның контрольдап турары пропаганда аппарады нейтроннуг бомбаны «өршээлдиг» чепсек кылдыр көргүзерин оралдажып, ону «тактиктиг» болгаш «анаа» чепсек деп адап турарлар. Боо-чепсекти эндере бүдүрериниң талалакчыларының калчаалыг бодалдарынга бистиң күрүневис тайбыңны чайгылыш чокка камгалаарының быжыг туружун удурлайыштырган — деп, Молдавияның «Тимпеаге» колхозунуң даргазы М. Ермураки чугаалаан.

Боо-чепсекти эндере бүдүрерин эзээжедиринден артык эң-не кол болгаш чугула сорулга амгы үеде чок деп, Армян ССР-ниң улустуң артизи Л. Сарьян чугаалаан.

— Чер кырынга тайбың дээрни хандырар сорулгалыг саналдарның инициатору бистиң чуртувус болган. Чугаа болза делегей харылзааларынга күштү ажыглавазының дугайында Бүгү-делегей керээзин чарарының дугайында, ядролуг чепсээ чок күрүнелерниң айыыл чок чоруун быжыглаарының дугайында, өске-даа ажыл-ишчи, чогаадыкчы саналдарның дугайында боор турар.

Янзы-бүрү социал тургузуглуг күрүнелерниң аразында харылзааларның болур чогууру-биле хөгжүүрүнге шаптыктаар деп турар Барыын чүктүң чамдык бөлүктериниң оралдажыышкыннарын шиитпирлиг буруу шаап турар бис. «Совет айыыл» дугайында меге бодалдарны нептередип тура, чепсегленииишкинни дүжүрериниң удурланыкчылары нейтроннуг бомбаны калбаа-биле бүдүрерин, ону Барыын Европаның чамдык күрүнелеринге тургузарын күзеп турарлар. Улуг шериг күчүлүг чурттарның боо-чепсээниң болгаш чепсектиг күштериниң сан база шынар талазы-биле өзүлдезин соксадырын, боо-чепсекти эндере бүдүрерин болдурбазын амыдырал негеп турар — деп, ол демдеглээн.

(СЭТА).

Бөгүн—Музейниң делегей хүнү

КУЛЬТУРА АМЫДЫРАЛЫНЫҢ КӨРҮНЧҮҮ

Бүгү планетаның төлээлекчилери Эрмитажка кээп турар. Чыл бүрүзүнде музейниң залдарынга миллион ажыг көрүкчүлер чоруур. Янзы-бүрү назылыг кижилер делегей культуразының төөгүзүн илередип турар көргүзүг чүүлдерин шак-шагы-биле көрүп турарлар.

Эрмитажтың залдарынга кинокамераларның даажы читкен: улуг телефильмни тырттырары доозулган. Барыын-герман «Лоттер бок» деп фирма англи болгаш америк телекомпаниялар-биле кады хөй чурттарның телекөрүкчүлерин музейниң үнелиг чүүлдери-биле таныштырарын күзээннер.

Ында кижи кайгаар чүве чок: бодунуң көргүзүг чүүлдериниң байы-биле болгаш хөй талалыы-биле ол музей делегейниң эң улуг музейлери—Лувр, Британ, «Метрополитен» музейлер-биле деңнежип турар. Ол көргүзүг чүүлдеринде янзы-бүрү үе-шагның, янзы-бүрү күрүнелерниң болгаш улустарның культуразының болгаш уран чүүлүнүң үш миллион ажыг тураскаалдары бар. Олар элээн каш муң чылдарның дургузунда делегей культуразын көргүзүп турар.

Амгы үеде уран чүүлдүң үнелиг чүүлдериниң шыгжамырларының мурнунда чаа сорулгалар болгаш айтырыглар тургустунуп келген. Оларның бирээзи болза янзы-бүрү чурттарның музейлеринде чыгдынган кайгамчыктыг чогаалдар-биле чараш чүүлдерниң хөй миллион үнелекчилеринге таныштырар арганы берип турар делгелгелерниң Бүгү-делегей солчулгазын улуу-биле хөгжүдери болур. Делегейниң он-он музейлери-биле чогаадыкчы харылзааларны Эрмитаж доктаамал тудуп келген.

Чоокта чаа Вашингтонда Национал уран чурулга галереязынга «Күрүне Эрмитажының коллекциязындан итали чурулганың үнелиг чүүлдери» деп делгелге ажыттынган. Ол делгелгениң база «Москва Кремлиниң музейлериниң үнелиг чүүлдери» деп делгелгениң көрүкчүлеринге бодунуң байырынга Леонид Ильич Брежнев мынча деп демдеглээн: «Улуг уран чүүлдүң чогаалдары-биле таныжылга кезээде салгалдарның узун чогунуң дугайын бодаарынче албадаптар, төөгүнүң мурнунга, делегей культуразының мурнунга, келир үениң мурнунга харысалгалыг болурун күштелдириптер. Гуманистиг культураның болгаш уран чүүлдүң улуг ужурутказы ында болур боор».

Ол өндүр-чаагай хүлээлгени күүседиринге улуг салыышкынны ССРЭ-ниң 1400 күрүне музейлери киирип турар. Сөөлгү беш чылдың дургузунда 250 ажыг совет делгелгелерни даштыкыга чоруткан. Янзы-бүрү чурттардан культураның үнелиг чүүлдери-биле совет көрүкчүлер үргүлчү таныжып турар. Кыска үениң дургузунда Эрмитажка бурунгу Мексиканың скульптураларын, «Метрополитен» музейниң бурунгу үнелиг чүүлдерин, Францияның музейлеринден «Ваттодан Давидке чедир» деп бурунгу чуруктарны, Польшадан, Швециядан, Австралиядан, Англиядан, Финляндиядан, Япониядан көргүзүг чүүлдерин көргүскен.

«Идеологтуг, политика-кижизидилгелиг ажылды улам ыңай экижидериниң дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалы музейлерниң ажылдакчыларынга чаа сорулгаларны салган.

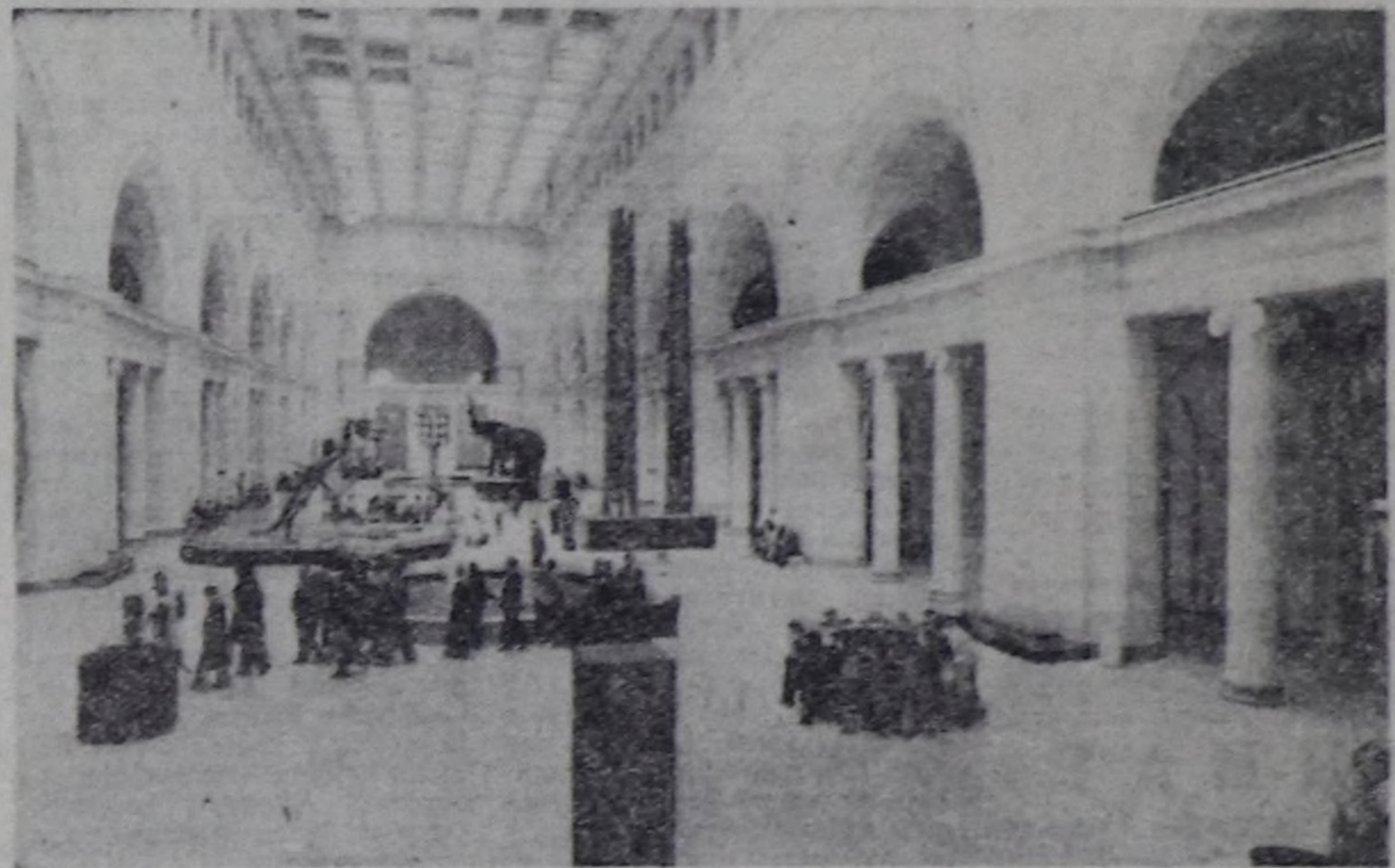

АКШ. Чикагода бойдустуң болгаш дириг амытаннарның музейи. Ында хөй санныг үнүштерни болгаш дириг амытаннарны чыгган. Ооң чамдык залдарында янзы-бүрү үелерниң уран чүүлүнүң чогаалдарын доктаамал көргүзүп турар.

Е. ШУЛЕПОВТУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

ЧЫЛЫГ УТКУУШКУН

СОФИЯ. (СЭТА). «Союз-33» корабльдың совет-болгар экипажының кежигүннери—космонавтылар Н. Н. Рукавишниковтуң болгаш Г. Ивановтуң Болгария Улус Республиказынга чоруп турары бүгү улустуң байырлалы болу берген. «Сылдыстыгның алышкылары» чер болганда эң эргим болгаш чоок кижилери кылдыр чүректиң ханызындан чылыы-биле уткуп турар.

Софияның ажылчы чоннар төлээлекчилериниң «Универсиада» залынга болган митингизи болгар-совет бузулбас найыралдың сеткил өөрүнчүг көргүзүү болган. Бо байырлалдыг хүнде баштайгы болгар космонавтының ужудуушкуну социалистиг интернационализмниң аажок улуг күжүнүң база бир илерели. Болгарияны ССРЭ-биле бүгү талалыг чоокшулаштырар талазы-биле Болгарияның Коммунистиг партиязының чорудуп турар политиказының амыдыралчызының бадыткалы-дыр деп бүгү чүректиң ханызындан чугаалап турар бис деп, БКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, улусчу камгалалдың министри армия генералы Д. Джуров ол митингиге медеглээн.

Космоска каттышкан совет-болгар ужудуушкунну боттандырарда биске көргүскен дузазы дээш СЭКП Төп Комитединге, Совет чазакка, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы, Болгарияның улуг өннүү, Болгария Улус Республиказының ийи дакпыр Маадыры эш Л. И. Брежневтиң шуут бодунга бүгү чүректиң ханызындан өөрүп четтиришкин илередириниң база бир барымдаазы бисте бар деп, оратор чугаалаан.

Ооң соонда Г. Иванов биле П. Н. Рукавишников олар чүве чугаалаан.

СЭКП ТК-ның болгаш БКП ТК-ның адынга байырлыг телеграммаларны митингиниң киржикчилери хүлээп алган. «Сылдыстыгның алышкылары» Софияның улусчу общинаа чөвүлелинге чораан. Софияның хүндүлүг демдээн оларга тывыскан.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА болгаш ПМА: кыска дыңнадыглар, тайылбырлар

СОЦИАЛИЗМНИҢ АРТЫК КҮШТЕРИ

ВЕНА. (СЭТА). «Глобус» деп ном үндүрер черниң немец дыл кырынга үндүргени эш Л. И. Брежневтиң «Кур чер» дээр номун австри хөй-ниити улуг сонуургал-биле уткаан.

Ол ном бистиң улустарывыстың бот-боттарын эки билчип алырынга дузалаар деп, Австрияның Коммунистиг партиязының даргазы Франц Мури медеглээн. Ону номчаан кижи бүрүзү Казахстанның ээн ховуларынга кыска хуусааның дургузунда аграр-үлетпүрнүң улуг комплекизин тургускан, тараа дээш тулчуушкунга тиилеп үнген улустарның улуг күжениишкиннерин кайгап хаймас.

Ындыг чүүлдү партияның айтыышкыннарын боттандырып чорударының эргежок чугулазынга, социализмниң болгаш коммунизмниң идеяларының өндүр-чаагайынга ханызы-биле бүзүрээр кижилер чүгле боттандырып шыдаар. Салдынган сорулганы күүседиринге шиитпирлиг рольду совет ниитилелдиң башкарыкчы база организакчы күжү болур СЭКП-ниң, маадырлыг күш-ажылче кижилерни сорук киирип турар партияның удуртулгазы ойнаан.

Совет боттуг чүүлдү чайыналчаа-биле илередип көргүскен Леонид Ильич Брежневтиң номун улуг сонуургал-биле номчуур деп, Ф. Мури уламчылаан. Ниитилел харылзааларын болгаш кижилерниң харылзаалары «кылаң орук ышкаш эвес», ынчангаш демисел боор турар, ооң үезинде бергелерни база четпестерни чажырбайн турар дээрзин ол номда көргүскен.

Тайбыңның болгаш улустарның бот-боттарының билчириниң ёзузу-биле долдунган Л. И. Брежневтиң «Бичии чер», «Катап тургузуушкун» болгаш «Кур чер» деп чогаалдарын шыны-биле үнелеп, Ленинчи шанналды тывыскан. Ол чогаалдар совет болгаш австри улустарның аразында найыралдыг харылзааларны быжыглаарынга арганы бээр.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтиң АКШ-тың президентизи Дж. Картер-биле Венага ужуражырының бүдүүзүнде Австрияга ол номнуң үнүп келгенинге чүнүң-даа мурнунда улуу-биле өөрүп турар бис. Стратегтиг боо-чепсекти кызыгаарлаарының 2-ги чадазының дугайында совет-америк керээ тайбыңны быжыглаарынга, делегейниң дүшкүүрлүг чоруунуң чавырлыышкынынга болгаш боо-чепсекти эндере бүдүрерин соксадырынга чугула салыышкын болур дээрзинге идегээр бис деп, түңнелинде Ф. Мури чугаалаан.

Великобританияда расисчилерниң болгаш неонацисчилерниң идепкейжээнинге удур чыскаал Лондоннуң Саутхолл деп районунга болган. Чыскаалды тарады ойладып тура, полиция тудуп хоругдаашкыннарны чоруткан (чурукта).

ЮПИ—СЭТА-ның телефотозу.

ХУРАЛ

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Ливанның дилээ-биле чурттуң мурнуу чүгүнде байдалды чугаалажып көөрү-биле Айыыл чок чорук Чөвүлелиниң хуралы болган.

Ливанда КНО-нуң түр күштериниң мандадын күүседириндеп ойталавышаан Тель-Авив болгаш ооң деткип турары барыын үзелдиг шериг кезектери национал-хосталгалыг күштерге болгаш Удурланыышкынның палестин шимчээшкининге согуг тавырыштырары-биле сепаратистерниң чарлап тургускан «күрүнезин» ажыглап турар.

Хуралга Айыыл чок чорук Чөвүлелиниң даргазы В. Фучер Перейра (Португалия) Ливанда байдал дугайын Чөвүлелдиң кежигүннеринге дыңнаткан. Бодунуң чугаазынга тургустунуп келген байдалдың шыңгыырай бергенинге сагыш човап турарын ол илереткен. Сөөлгү хүннерде Айыыл чок чоруктуң Чөвүлелиниң камгалалы-биле байдалды экижидер дээш хемчеглерни ап чоруткан.

ЮСФР-ниң скупщиназында

БЕЛГРАД. (СЭТА). Эвилел скупщиназының хуралы болуп, чурттуң даштыкы политиктиг хөгжүлдезиниң болгаш Югославияның даштыкы политиктиг ажыл-чорудулгазының чамдык айтырыгларының дугайында Югославия Социалистиг Федеративтиг Республиканың Президиумунуң отчедун аңаа көрген.

ЮСФР бодунуң күжениишкиннерин хамыктың мурнунда бүгү-ниити тайбыңны болгаш айыыл чок чорукту, тайбың кожа-хелбээ доктааашкынны, делегейниң дүшкүүрлүг чоруунуң чавырлыышкынын быжыглаарынче угландырып келген деп, документиниң даштыкы политиктиг бөлүүнде демдеглээн.

Европага айыыл чок чорук болгаш кады ажылдажылга талазы-биле чөвүлел хуралдың Түңнел актызы дипке болгаш бүгү делегейге дүшкүүрлүг чорукту чавырылдырарынга төөгүлүг ужур-дузалыг деп документиде чугаалаан. Ниити-европа чөвүлел хуралының киржикчилери күрүнелерниң төлээлекчилериниң эрткен чылын Белградка болган ужуражыышкыны Хельсинкиге хүлээп алдынган принциптерни амыдыралга улам тода боттандырарының болгаш шапкын хөгжүдериниң эргежок чугулазын онзалап демдеглээн.

ЮСФР-ниң Президентизи, Югославияның Коммунистер Эвилелиниң Даргазы И. Броз Титонуң делегей ареназынга үре-түңнелдиг ажыл-чорудулгазын документиде айтып, найыралчы харылзааларны хөгжүдеринге, бүзүрежилгени ханыладырынга, амгы үениң эң чугула айтырыгларын чугаалажырынга ооң СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежнев-биле, өске-даа күрүнелер баштыңнары-биле ужуражыышкыннарының болгаш чугаалажыышкыннарының улуг ужур-дузалыын демдеглээн.

Югославияның болгаш Совет Эвилелиниң аразында харылзаалар Белград декларациязынга болгаш Москва медеглелинге, ол ышкаш эштер И. Броз Тито биле Л. И. Брежневтиң ужуражыышкыннарынга хүлээп алдынган документилерге үндезилеп тургустунуп болгаш хөгжүп турар деп отчетта чугаалаан. Ол ужуражыышкыннар югослав-совет харылзааларны база дыка улуг түңнелдер чедип алдынган бүгү талалыг кады ажылдажылганы хөгжүдеринге болгаш экижидеринге улуг салыышкынын киирип турар.

ЮСФР-ниң Польша, ГДР, Чехословакия, Венгрия-биле болгаш социалистиг өске-даа чурттар-биле харылзааларын отчетта таарымчалыг кылдыр үнелээн. Үлүг-хуузунга югослав экспорттуң 42 хуузу онаажып турар Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелиниң кежигүннери чурттар-биле Югославияның экономиктиг кады ажылдажылгазының чайгылыш чок калбарыышкынын база демдеглээн.

АЖЫЛЧЫ ЧОННАРНЫҢ ЭРГЕ-АЖЫКТАРЫНГА

БРАЗЗАВИЛЬ. (СЭТА). Аңаа Конгонуң күш-ажыл партиязының (ККП-ниң) ТК-зының Политбюрозунуң хуралы болган. Хуралга чазактың кежигүннери, Конго Улус Республиканың хөй-ниити организацияларының удуртукчулары база киришкен. Хуралга үлетпүрде күрүне секторунуң элээн каш бүдүрүлгелериниң ажыл-чорудулгазын экижидер, а ол ышкаш чурттуң көдээ ажыл-агыйын көдүрер талазы-биле хемчеглерни чугаалажып көрген.

Хуралга ККП ТК-ның даргазы, республиканың президентизи Д. Сассу-Нгессо чүве чугаалаан. Конго революцияны улам ыңай хөгжүдер болгаш партияның ээлчег чок III съездизиниң шиитпирлерин күүседир сорулга-биле удуртукчу ажылдакчы бүрүзүнүң харысалгазын бедидери, күрүне болгаш административтиг аппараттың ажылының стилин сайзырангайжыдары эргежок чугула деп, ол онзалап демдеглээн.

Конгонуң ажылчы чоннары чуртталга бажыңнар-биле хандыртынган байдалын экижидериниң айтырыгларын шиитпирлеп турар организацияларның болгаш бүдүрүлгелерниң ажылынга Д. Сассу-Нгессо доктааган. Чуртталга бажыңнарының тудуун калбартырының талазы-биле хемчеглерниң комплекизин ооң саналы-биле чүүлдүг деп көрген.

Мал ажылын хөгжүдеринге 2326 млн. африкан франк акшаларны үндүрер дугайында шиитпирни хүлээп алган. Чурттуң янзы-бүрү районнарында мал ажылының үш улуг фермаларын тургускан. Көдээ ажыл-агый культураларын бүдүрерин улгаттырарынга, ындыг болганда аъш-чемни киир садып алырынга чарыгдалдарны эвээжедир төлээде, ниитизи-биле 14 муң гектар чаа черлерни шиңгээдип алырын планнаан.

Даарта — В. И. Ленин аттыг пионер организациязының төрүттүнген хүнү

КОММУНИСТЕРДЕН ҮЛЕГЕР АЛЫР БИС

«Шупту дыңнаңар! Аныяк ленинчилерниң отрядтарының В. И. Ленин аттыг пионер организациязының тургустунган хүнүнге тураскааткан байырлыг чыыжы ажыттынып тур!» деп муң-муң пионержи горннар май 19-та кыйгырар.

Ол хүн бистиң чуртувустуң хоорай, суурлары аныяк аяншинчи кире бээр. Оларның проспектилеринге, кудумчуларынга кыпкан от дег кып-кызыл пионержи галстуктар чайынналыр. Кызыл туктарның адаанга чээрби миллион аныяк ленинчилер чыскаалыр. Оларның-биле чаңгыс одуругга дайынның болгаш күш-ажылдың хоочуннары, баштайгы бешки чылдарның маадырлары боттарының дагдыныкчылары-биле чыскаалыптар. Пионерияның төрүттүнген хүнү—чүгле аныяк ленинчилерниң эвес, а бүгү совет салгалдың байырлалы. Чүге дизе бистиң чаш үелеривис ёзулуг пионержи кызыл галстук-биле холбашкан.

Аныяк ленинчилерниң улуг акызы комсомол май 19-та партияның аңаа дааскан онаалдаларын канчаар күүсеткениниң дугайында отчёдун бээри чаңчыл апарган.

«Бүгү-эвилелдиң пионер организациязының кижизидилге ажылы хөй янзы хевирлиг утка-шынарлыг болзун. Кандыг-даа пионер дружиназының, отрядының ажылы херектиг, солун чүүлдер-биле долдунуп, пионерлерниң болгаш школачыларның аажы-чаңының тургустунарынга салдарлыг болзун» деп, СЭКП ТК-ның комсомолдуң XVIII съездизинге байыр чедиришкининде чугаалаан.

Советтер чуртунуң ажы-төлү эът-кежиниң ылгалы чокка, кандыг-даа нацияның кижилери-биле кожа-хелбээ чурттаарынга ынак болгаш бодунуң чонунуң кылып турар улуг ажыл-херектери-биле быжыг холбаалыг, ооң эстафетаны революсчу ёзу-биле хүлээп ап, ёзулуг патриоттар бооп өзүп орарлар. «Тайбың», «Найырал», «Эп-сеткил каттыштырылгазы» деп сөстерниң утказы оларга билдингир болгаш кылып чорудуп турар ажылдары-даа оон дорт укталган.

Бистиң уругларывыс делегейниң 80 чурттарының уруглар болгаш аныяктарының 100 организациялары-биле сырый харылзаалыг. Ол харылзааның хевирлери хөй янзы. «Найырал» поездизи-биле чылдың-на ийи муң ажыг школачылар социалистиг чурттарже дыштанып чоруп турар.

Ол-ла хире аныяк өңнүктерни бис хүлээп ап турар бис. Ханы интернационалчы болур чорукка кижизидип, аңаа шынчы болуп, Бүгү-эвилелдиң «Эп-сеткил каттыштырылгазының» операциязы Ханойга пионерлер ордузун тударынга акша-хөреңгини чыып чорудуп турар. Ленинчи субботниктерге, колхоз, совхозтарга, тудугларга үш чыл дургузунда ажылдап алганы үш миллион ажыг рубльди олче шилчиткен. Төрел хоорайлар Москва—Ханой, Владивосток—Хайфон, Ленинград — Хошиминниң пионерлери ол операцияга улуг дузаны чедирген.

Май 19-та горннар улуг байырлалче кыйгырар. Ындыг өөрүшкү-маңнайлыг, диңмиттиг байырлалды кижи кайызын тывар. Ол аныяк ленинчилерниң байырлалы-дыр. Ол хүн аныяк ленинчилерниң рапортун хүлээп алган улуг салгал: «Төлептиг салгал өзүп орар» деп чугаалаар.

„ПИОНЕРКАНЫҢ“ ПОЧТАЗЫ

«Шынчы, ак сеткилдиг, эптиг-ээлдек болгаш дидим болурунга бисти солунувус өөредип турар». Бо дээрге «Пионерская праваданың» редакциязынга Львов областың школачызының чагаазындан одуруглар-дыр.

Чурттуң чээрби миллион пионерлеринге ниити тиражы 40 миллион экземпляр чеден ажыг солуннарны болгаш журналдарны үндүрүп турар. Ынчалзажок совет уруглар «Пионерская праваданың» чартык чүс чыл ажыг үениң иштинде бодунуң шынчы эжи, сүмелекчизи болгаш дузалакчызы кылдыр санап келген.

Москва, Сущевская, 21 —бо адрести почтачылар эки билир. Хүннүң-не боже, редакцияже, муң ажыг чагаа кээп турар. Улуг-улуг үжүктер-биле парлай аарак бижээн хөй-хөй кыйгырыг демдектерлиг чагааларны номчуурга чаптанчыг-даа. Олар уругларның арыг-чаагай сеткилин илередип турар.

«Пионерканың» почтазында тайбың деп сөс хөйү-биле таваржып турар. Уруглар ону парлаан үжүктер-биле бижип, адаан шыйып каан боор. «Чер кырынга тайбың турзун, бүгү кижилер деңэргелиг болгаш аас-кежиктиг болзун деп күзээр-дир мен»—деп, Узбекистанның Алмалык хоорайдан Оля Бокова бижээн. «Кижилер бажыңнар тудуп, чаа-чаа планеталар ажыдарынга тайбың херек-ле болгай»—деп, Джамбулдуң школачылары бижээн.

Чурттуң өзүп орар салгалы «Найырал», «Чаңгыс эп-сеткил» деп сөстерниң улуг ужур-утказын хензиг чажындан эгелеп утаап билип турар.

«Пионерканың» архивинде дыка хөй үнелиг шыгжамырлар бар. Чилиниң Компартиязының Чингине секретары Луис Корвалан фашистерниң кара бажыңынга хилинчектенип чыдырда, совет пионерлер Луис Корвалангa эп-сеткил каттыштырылгазын ханы чоокшулажыышкынныг эрттиргеннер. Совет уруглар сая-сая чагааларны, открыткаларны, телеграммаларны чогуур черлерже чоруткулаан. Луис Корвалан хосталгаже үнүп келгеш, чамдык чагааларны кара бажыңга олурумда чедирип берген деп, бир парлалга конференциязынга чугаалаан.

«Пионерка» ооң хоолгаларын камныг шыгжап турар.

Совет уруглар 1979 чылды Уруглар чылы кылдыр чарлаанынга чоргаарланыр. «Эш Л. И. Брежневтиң уругларга байыр чедиришкинин номчааш, дүжүт ажаалдазының үезинде ажылдап алган акшавысты Тайбың камгалалының фондузунче шилчидер бис—деп, якут пионерлер бижээн. Кажан-даа дайын болбазын, делегейге бүгү уруглар өөренип шыдаар аргалыг болзун деп күзээр-дир бис».

Чоокта чаа «Пионерканың» парлаан чүүлдеринге хамаарыштыр мыңдыг чагаалар келген. Совет корреспондент америк школачылардан Совет Эвилелиниң дугайында чүнү билир силер деп айтырыг салган. Оларның дыка хөйү бистиң чуртувус дугайында шоолуг чүве билбес болган. А билир чүүлдериниң кол нуруузу мөге. «Силерниң чуртуңарда «Совет кыжаныышкыны» дугайында хоп-нүгүлдү тарадып турар—деп, Севастопольда Лена Алышева бодунуң америк үежилеринге бижээн.—Аңаа бүзүревеңер. Дайынның аар-берге халавын көрген чурт өске чуртка удур боо-чепсектиг халдаашкын кылырын кажан-даа бодавас».

Чагаалар, чагаалар, чагаалар... Оларны улуг чурттуң бичии хамаатылары—ооң идегели, келир үези бижип турар.

Т. ИВАНОВА,
СЭТА-ның корр.

Москва хоорай.

СПОРТ·СПОРТ

ЧЕМПИОННАР

ВЛКСМ Бурят обкомунуң шаңналы дээш бокска Бурят АССР-ниң ажык бирги чери дээш аныяктар маргылдаазы Улан-Удэге болуп эрткен. Аңаа бистиң республикадан дөрт спортчу киржип чораан. Кызылдың № 2 школазының тоску клазының өөреникчизи бирги разрядчы Анатолий Шырап (46 кг) бо маргылдаага мергежилдиин көргүскен. Бо деңзиге Якут болгаш Бурят АССР-ниң ийи-ийи дакпыр чемпиону Николай Гунгу тиилеп үнгеш, чемпион болган. ДОСААФ школазының курсантызы Михаил Доңгур 54 килограммга чемпионнаан.

«Тиилелгеже түткүл дээш» деп тускай шаңналды бистиң боксёрувус Шырапка тывыскан.

Б. ГАВРИЛОВ,
бокска хөй-ниитичи тренер.

СПАРТАКИАДАГА ЧЕДИР

«ССРЭ-ниң Улустарының VII спартакиадазының түңнел оюннарынга чедир аныяк колхозчу бүрүзү ГТО-нуң хөрек демдээниң эдилекчизи болган турар» деп шиитпирни Молдавияның Лазов районунда Мичурин аттыг колхозтуң спорт-кадыкшылга чөвүлелиниң ээлчеглиг хуралынга хүлээп алган. Чөвүлел спорт активчилери-биле кады көдээге күш-культура-массалыг болгаш кадыкшылга ажылын чорударының төвү болу берген.

Ажыл-агыйга спорт баазазын хөгжүдерин чөвүлелдиң кежигүннери контрольга алган. Оларның саналын ёзугаар колхозтуң бүдүрүлге адырының бүрүзү социалистиг хүлээлгелеринде күш-культураны болгаш спортту хөгжүдер талазы-биле пунктуну киирген.

Спортчу байырлалдарны, кадыкшылга хүннерин, туристиг походтарны эрттирери ажыл-агыйда чаңчыл болган. Амгы үеде үш колхозчунуң бирээзи-ле күш-культура болгаш спортка хаара туттунган.

СЭТА-ның корр.

Лазов,
Молдав ССР.

Тываның аалчылары

„БАЙКАЛ“

Байкал. Бо кыска болгаш ыткыр сөс бүгү делегейге билдингир. Сибирьниң ыдыктыг далайы Байкал —бойдустуң магадап ханмас кайгамчык онза булуңу; бистиң бөмбүрзээвистиң тулган каас-чараш черлериниң бирээзи. Чер-чери-биле чаттылган бирле улуг пашта кудуп каан үнелиг суг оон эриин ажып, саарлып төктүп чыдар ышкаш сагындырар. Ону бурунгу бурят чер, төрээн иези ышкаш, эргеледип, чассытпышаан, бүгү талаларындан камныы кончуг бүргеп алган чыдар.

Мөңги харлыг тайгалар-биле шыптынган, карак четпес чиргилчинниг ховуларлыг, янзы-бүрү казымал байлактар-биле элбек бо бурунгу черниң чону революция мурнунда ажыг човулаңныг, хилинчектиг дарлалдың адаанга чурттап чораан. Чүгле Октябрь революциязы тиилээн соонда бурят черге чаа амыдырал эгелээн.

Амгы Бурятия деңэргелиг улустар-биле кады, совет улустарның эп-найыралдыг өг-бүлезинде келир үеже бүзүрелдиг базып бар чоруур. Чаа амыдыралдың ырызы хүннээректиг Бурятияның, Байкалдың эриктеринде таңгыланып турар.

Байкал— Бурятияның чүрээ-дир. Ол черле шын. Байкал дээрге, бүгү Бурятияны хаажылап, каастап шимеп турар байлактыг булуң-дур. Ол кайгамчык чер Бурятияның чарылбас кезээ. Ынчалза-даа база бир кайгамчык Байкал бар, ол дээрге өөрүшкүнү, чараш чаагай чорукту кижилерге шаңнап турар улусчу уран чүүл-дүр.

Ол дээрге Күрүнениң «Байкал» деп ыры болгаш танцы ансамбли-дыр. «Байкал»—сибирь черин, ооң чаартылгазын, ооң бөгүнгү арын-шырайын көрүнчүктелдирип турар бурят чоннуң ынак ансамбли. А ол ансамбль алдар-аттыг, ыдыктыг чаагай далай — Байкалдың дугайын база-ла алгап-йөрээп ырлап турар.

Күрүнениң ырының болгаш танцының «Байкал» ансамбли кадыг-дошкун үе—1942 чылда тургустунган. Оон эгелээш эрткен 37 чылдарның дургузунда ансамбльдиң программазы, репертуары улам чаартынып, экижип, амгы үеде Бурятияда эң бедик мергежилдиг уран чүүл коллективтериниң бирээзи апарган.

Ансамбльдиң программазынга хөй чылдарда турган танцылар амгы үеде бурят национал культураның алдын фондузунче кирген. Оларның аразында ССРЭ-ниң улустуң артизи И. Моисеевтиң тургусканы «Кырганның дужу», бурят улустуң танцылары «Ехор», «Мэндээшэн» дээш оон-даа өске.

«Байкалдың» программазы ханы интернационалчы утказы, ооң репертуарында орус, украин, белорус, молдав, грузин ырлар, башкир, казах, калмык, эстон танцылар хөйү-биле күүсеттинип турар. Ансамбль Бүгү-эвилел фестивальдарының, конкурстарының хөй дакпыр лауреады, Бурятияның комсомол шаңналының база лауреады.

Ансамбльдиң киржикчилери бистиң калбак, делгем Төрээн чуртувустуң бүгү булуңнарынга боттарының оюнун көргүскен. Ол ышкаш кожазы акы-дуңма Моолга үш катап чораан. Моолдуң чазааның бедик шаңналы— «Найырал» деп медаль-биле база шаңнаткан. Өске-даа даштыкы чурттарже каш удаа үнгүлээн.

Ак-көк хемнерлиг Тыва чуртунга «Байкал» моон мурнунда ийи катап аалдап чораан. А бурунгу хүн ансамбльдиң киржикчилери Тыва черге аалдап келгеш, баштайгы концертин Кызылдың чурттакчыларынга бараалгаткан. Байкалдың эриктеринден келген алдар-аттыг ансамбльдиң оюнун Эрзин, Тес-Хем, Өвүр, Чөөн-Хемчик, Барыын-Хемчик районнарның ажылчы чоннары көөрлер. Олар ам Эрзин районда оюнун көргүзүп эгелээн.

В. ЧАДАМБА.

ЧУРУКТАРДА: ансамбльдиң оюн көргүзүглери.

Телевидение

МАЙ 18-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

10.00—**«Үе».** Информастыг программа. 10.40—Эртенги гимнастика. 11.05—**«Хапада фотография».** Уран-чечен телефильм. 2-ги сериязы. 12.35—**«Звездочка».** Уругларга киноальманах. 13.30—**«П. Чайковский. Симфония—амыдырал».** Документалдыг телефильм. 14.00—Медээлер. 14.05—16.00—Чапсар. 16.00—Медээлер. 16.20—**«Бирги беш чылдың юбилейинге.** Документалдыг телефильмнер программазы: **«Ижоржулар», «Чаңчылдарга шынчылар».** 17.15—Делегей конкурузунуң лауреады Р. Хунцария ойнаар. 17.45—**«Төрээн бойдус».**

КЫЗЫЛДАН

18.15—**«Тыва неделя».** Информастыг программа. 18.30—**«Аныяк ленинчилер».** Дамчыдылга. 19.00—**«Чоннуң уран чүүлү».** Дамчыдылга. 19.30—Телемедээлер.

МОСКВАДАН

19.45—**«Кино көрүкчүзүнүң спутниги».** 20.15—**«Бөгүн делегейде»** 20.30—**«Ырак болгаш чоок ырлар».** Дамчыдылганы РСФСР-ниң улустуң артизи В. Левашов чорудар. 21.10—Музейлерниң делегей хүнүнге. **«Күрүнениң орус музейи». «Коллекция төөгүзү».** Ленинградтан дамчыдылга. 21.40—Киноэпопея. **«Ада-чурттуң Улуг дайыны».** 4-кү фильм. **«Партизаннар: дайзынның тылында дайын».** 22.30—**«Үе».** Информастыг программа. 23.05—**«Танцыга амыдырал».** Телефильм-концерт. ССРЭ-ниң улустуң артизи Н. Бессмертнова киржир. 00.10—01.00—**«Даштыкы эстраданың аялгалары болгаш ритмнери».** Төнгенде—медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

18.15—**«Михаил Иванович Глинка».** Төрүттүнгенинден бээр 175 чыл болганынга. 18.45—**«Орлёнок» телестудиязының аныяк корреспондентилериниң ССРЭ-ниң МЭА-ның корреспондент-кежигүнү хирург С. Я. Долецкий-биле ужуражышкыны».**

КЫЗЫЛДАН

19.45—**«Шылан ам».** Уругларга тоолдар. 20.05—Чарлалдар. 20.10—**«Корабль ат хүлээп алган».** Документалдыг фильм. 21.00—21.20—**«Эзир дугайында тоол».** Телефильм.

АЙЫЫЛДЫГ ААРЫГ

Калчаараар аарыг халдавырлыг, өлүмнүг аарыгларының бирээзи. Аарыгның өөскүдүкчүзү каракка көзүлбес бичии вирус болур. Ол аарыг диригамытанның нерви системазынга, чүнүнге, баш мээзинге чоруур болгаш чараа-биле ылгалып үнүп турар. Калчаа аарыг амытанның чүгле ызыраары айыылдыг эвес, оон чараазы кижиниң кежинче, карааче, аксы-думчуунче киргенде база хоралыг.

Калчаараар аарыгдан колдуунда черлик болгаш азырал амытаннар аарыыр: дилги, бөрү, морзук, инек, хой, хаван, ыт, моортай, кас, дагаа, көгебуга болгаш аарыг амытанга ызыртканда азы чараазынга дээпкенде кижи база аарыыр. Аарыгның өөскүдүкчүзү—вирус черлик араатаннарда чоруур. Диригамытаннар боттарының аразында чиш былаажып, туткулажып турар үезинде аарыгны халдадыр. Бөрү хүнде 60 километр чедир черни эртер болгаш калчаарап аараан үезинде дыка улуг девискээрге аарыгны тарадып болур.

Кижилер хөй кезиинде тоянчы черлик ыттарга ызыртканда таварылгада аарыыр. Ол тоянчы ыттар кижилер-биле черлик амытаннарның аразында аарыгның дамчыдыкчылары болуп турар.

Статистиканың медээлерин ёзугаар алырга, бистиң чуртувуста калчаа аарыгдан аараан кижилерниң 85 хуузу аарыг ыттардан, 5 хуузу моортайлардан, 10 хуузу өске диригамытаннардан халдадып алган бооп турар.

Кижилерниң болгаш диригамытаннарның бүгү халдавырлыг аарыглары билдинмес үелиг. Ол дээрге өөскүдүкчүнүң организмче киргеш, аарыгның баштайгы демдектери көзүлгүже эртер үези болур. Ол аразында организмге өөскүдүкчү чыглып, өзүп көвүдеп эгелээр. Вирус организмге чүн суу-биле таравышаан, баш мээзинге доктаар. Бо аарыгның билдинмес үезиниң үргүлчүлээри мага-ботта балыгдан дыка улуг хамааржыр. Башче балыглаткан таварылгада аарыг дүрген эгелээр.

Ыттарга аарыг халдаан соонда оон баштайгы демдектери көстүп келгиже 1-2 ай болур. Ол аразында ыттың даштыкы хевири кадык болза-даа, ону долгандыр турар диригамытаннарга болгаш кижиге айыылдыг. Чүге дээрге, аарыгның баштайгы демдектери көзүлгүже 10-15 хонук бурунгаар-ла оон чараазында вирустар бар апаар. Ынчангаш бо үеде ыттың ызыраары-даа, чараазы-даа дөмей-ле өлүмнүг. Ындыг ытты дүрген мал эмчизинге хайгаарадыры чугула.

Аарыг эгелей бергенде диригамытаннарның аажы-чаңы өскерлип эгелээр. Кыйбыннааш, шугул, караңгы черден үнместээр, дидирээр, утказы чок шимчээшкиннер кылыр, чараазы төктүп, чем чивестеп, суг ижери эвээш апаар. Аарыгның бир кол демдээ—ыт сугдан коргар апаар. Сугнуң даажындан-на ыт коргуп, өөжүнүң шыңган эъди тыртып эгелээр. Оон соонда ыттың мага-боду көжүп, аксы хагдынмастап, дылы уштунуп, чараа төктүрү кедерээр. Аарыг кедерээш, ыттың дөрт даваны көжүп, 6—8 хонганда өлү бээр. Моортайның бо аарыгдан аарыыры ыттыы-биле дөмей. Аарыгның эгезинде моортай кортук апаар болгаш ээзиниң кыйгызынга харыылавас, караңгы черлерден үнместей бээр. Чоорту ол дерзиилеп, кижилерже болгаш диригамытаннарже шурап, ызырып, дырбактанып эгелээр. Кижиниң арнынче шураарын кызыдар. Үнү өскеленип, шедиргелени бээр, оон соонда мага-боду көжүп, 2—4 хонук эрткенде өлүр.

Мыйыстыг бода малга бо аарыг кончуг хайымныг хевирге эртер. Дескел чокталып, мөөреп, чер эшкенээр, чыдын чок апаар болгаш өске малдарже халдаар. Оон база-ла бел кежиинден көжүп эгелээш, 4—6 хонганда өлүр. Калчаараар аарыгдан шээр мал база ындыг хевирлиг аарыыр эртер, ынчалза-даа шоолуг холзеп шимчевес ийикпе, азы шуут шимченгир эвес болур.

Калчаараар аарыг кижиге аар-берге, өлүмнүг болур. Аарый берген кижи эмнеттинмес, а аарыгны чүгле баш удур болдурбайн барып болур. Кижиге аарыг диригамытаннардан халдаар. Аарыгның өөскүдүкчүзү (вирус) кижиниң мага-бодунче балыг дамчып чараа-биле кирер. Оон аңгыда вирус, кежте хензиг шыйбактардан дамчыыр. Аарыг амытан халдааш соонда көскү балыг чок боорга, кижилер колдуу-ла эмчиже барбайн баар. Ол чорук хоралыг. Вирус организмче кирген соонда, чүн суу-биле төп нерви системазынга чедир тараар. Аарыгның баштайгы демдектери вирус баш мээзинге четкенде эгелээр. Кижиге аарыгның билдинмес үези 1—1,5 ай чеде бээр, оон-даа кыска (12 хонук) бооп база болур. Чамдыкта элээн каш ай чедир узай бээр таварылгалар бар. Үстүнде айыткан ышкаш, аарыгның билдинмес үези ыттың ызырган чериндендыка хамааржыр. Арын, баш талазынче болгаш холче ызырганда, аарыг дүрген эгелээр. Аарыгның эгезинде кижиниң аажы-чаңы өскерлип, олут-чыдын чок, кылыктаныычал апаар болгаш бажы аарып, уйгу келбестээр. Аарыгның бир онзагай демдээ болза ыттың ызырган чери билинместеп, кижиир апаар. Оон аарыг дараазында чадазынче шилчиир. Суг ижерге азы чүгле суг дугайында бодаптарга безин боостааның шыңган эъттери тыртып, тынарын бергедедип кээр. Ынчангаш бурунгу эмчилер ол аарыгны «сугдан коргар» деп адап турган. Сөөлзүредир дыңзыг чугаадан, шимээнден, чырыктан безин тыртары катаптаар. Аарыгның чидиг түлүүнүң төнчүзүнде кижиниң чараазы көвүдеп, төктүп турар апаар. Оон маңнап, халып, идик-хевин ора тыртып эгелээр. Аарыгның чидиг үезинде кижиниң медерели орталанып, айтырыгларга шын харыыны берип турар. Ынчалза-даа ындыг байдал үр болбас.

Кижи калчаараар аарыгдан аарый бергенде амгы медицина эмнеп шыдавайн турар, ынчалза-даа баш удур аарыгны болдурбас арга бар. 1885 чылда сураглыг француз эртемден Луи Пастер калчаараар аарыгга удур тарыышкынны ажыткан. Чогуур үезинде кылган тарыышкын аарыгны болдурбайн баар.

Ытка ызырткан кижи дүрген-не балыгны саваңныг суг-биле чуггаш, арыг пөс-биле шараан соонда эмчиге дүрген чедер ужурлуг. Балыг черни аас-биле соруп болбас. Бир эвес чараа каракче кире берген болза, борлуг кислотаның күштүг эвес эзилдирии-биле азы чылыг суг-биле чуур. Балыг черин чууру онзагай ажыктыг, чүге дээрге вирусту үндүрүптер, ынчалза-даа ону узуткавас, ынчангаш дүрген эмнелге черинге чедип, тарыышкынны эрттирери чугула. Тарыттырганындан эгелээш, хүн чурумун болгаш эмчиниң сүмелерин шыңгыы сагыыр, ону үзүктелдирери азы соксадыры хоралыг. Кижи ызырган ытты, даштыкы хевири кадык-даа ышкаш көзүлзе, ону мал эмчизинге чедирип, тускай кажаага 10 хонук дургузунда хайгаараар.

Бистиң республиканың девискээринде, калчаараар аарыгны даңзылаан таварылга чок, ынчалза-даа делегейниң өске булуңнарында бо аарыг диригамытаннар аразында бар. Ол аар аарыгны республиканың девискээринге болдурбазы-биле Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели баш удур хемчеглерни ажылдап кылган. Ол документиде кадык камгалал, коммунал болгаш көдээ ажыл-агый албан черлеринге калчаараар аарыгның өөскүп тараарын болдурбазының шыңгыы хемчеглерин алырын хүлээдип турар. Ону күүседириниң улуг-хуузу хоорай болгаш көдээ Совет күүскомнарындан, чурттакчы чондан хамааржыр.

Амгы үеде бистиң республиканың бүгү көдээ суурларында черлик ыттарны узуткаары кончуг четпес деңнелде. Ынчангаш олар кижилерни ызырып, халдап турар таварылгалар эвээш эвес. Бо чылын республиканың девискээринде бөрүлерниң саны өскениинден мал-маганче болгаш кижилерже халдаан таварылгалар база бар. Бо чорук калчаараар аарыгны өөскүдүп болур магат чок. Ынчангаш кадык камгалал болгаш милиция ажылдакчыларының база бүгү чоннуң идепкейлиг киржилгези-биле чогуур хемчеглерни ап турташ, калчаараар аарыгны баш удур болдурбайн барып болур.

Л. СИЗЫХ,
республиканың санитар-эпидемия станциязының халдавырлыг аарыгларга удур эргелелиниң улуг эмчизи.

агаар

Кызылдың агаар станциязының медээзин ёзугаар алырга, бөгүн республикага шокар булуттаар, чагбас. Мурнуу-барыын чүк угланыышкынныг хаттың дүргени секундада 7—14 метр чедер. Агаарның температуразы барыын талакы районнарга 21—26, өске артканнарынга 12—17 градус чылыг болур.

Кызылга эдир булуттаар, чагбас. Барыын чүк угланыышкынныг хаттың дүргени секундада 5—10 метр чедер. Агаарның температуразы 22—24 градус чылыыр.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

КИНО

МАЙ 18-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Төнмээн ыр» (2 серийлыг) 10.00, 12.50, 15.30, 18.10, 20.50 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Киночыынды» 9.20. «Киноклуб: «Светофор» 10.40, «Дөрткү бедик» 12.15, 13.55, 15.35, 17.15, 18.55, 20.35 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Джек кайгамчыктыг оранда» 10.00, «Истелге комиссиязы» 15.00, 16.50, 20.30, «Кинолекторий: «Кижи болгаш хоойлу» 18.40 шактарда.

«ВОСТОК»: «Барабанчының салым-чолу» 15.00, «Домино» принцизи» 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ЧАЙГЫ»: «Өөдежоктар херээ» 14.00, 16.00, 18.40 шактарда.

Редакцияның адрези: Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3, ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-31-75, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш совет тургузуг килдистерниң 2-37-13, пропаганда килдизиниң 2-31-75, культура килдизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, үлетпүр килдизиниң 2-22-64, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн баргаңда 2-32-75 телефонче долгаар.

Тираж 16555. Чагыг № 1020.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының талазы-биле эргелелиниң типографиязы (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1). ТС—00635.